

סמינר בנושא רב תרבותיות ושוויון/פרופסור חיים גנז:

ברית המילה ביהדות מול מילת הנשים באסלם מנקודת מבט רב תרבותית ליברלית

מאת: מעין כדריה

תאריך הגשה: 11/09/2011

מספר מילים נטו (ללא תוכן, הערות שוליים ורשימה ביבליוגרפית): 7,200

תוכן עניינים

4.....	סקירה עובדתית:
4.....	סקירה עובדתית של ברית המילה ביהדות :
5.....	סקירה עובדתית של מילת הנשים באסלם :
6.....	סקירה משפטית:
6.....	סקירה משפטית של ברית המילה ביהדות :
7.....	סקירה משפטית של מילת נשים באסלם :
8.....	היהודים והמוסלמים כקבוצה תרבותית אתנית וזכותם לתרבות.
9.....	רב תרבותיות.
10.....	הבסיס הנורמטיבי של הליברליזם
10.....	הסובלנות הליברלית:
10.....	גבול הסובלנות הליברלית: עקרון הנזק וחוסר העקביות של העמדה הליברלית.
11.....	סוגי המילה
13.....	שליטה מינית ונזק מיני
14.....	דיכוי דיכוטומי על בסיס מגדר
14.....	בחינה רפואית
16.....	כאב, טראומה וכפייה פיזית
18.....	כפייה חברתית המובילה לחוסר הבחירה - אי קיום זכות היציאה
18.....	אי קיום זכות היציאה – מילת נשים
19.....	אי קיום זכות היציאה – ברית מילה
20.....	אי קיום יכולת הבחירה – מילת גברים ונשים
21.....	מחויבות דתית
23.....	הפיתרון הרב תרבותי למילת נשים:
23.....	היחס למילת נשים במדינות המערב
24.....	הפמיניזם הליברלי:
24.....	הסיבה לקיום רב תרבותית עם הגנות פנימיות :
25.....	רב תרבותיות חוקתית :
25.....	בעייתיות יישום רב התרבותיות החוקתית :
26.....	סיכום ומסקנות
28.....	רשימה ביבליוגרפית:

"המוהל ביקש שאניח אותו...לא הצלחתי לחשוב על התחברות לשושלת האבות ולהצטרפות לעם ישראל...הקולות נשמעו מרחוק והטקס היה נראה לי כמו העלאת קורבן...שמעתי זעקה קצרה מהבן שלי ואז הוא דימם...מתוק שלי אני מבקשת סליחה... המוהל קשר לו שם עם תחבושת, תוך כדי שהוא נותן לי הוראות הוא עוטר אותי בחיתול ועושה מן פעולות כזה כאילו הוא מציג אותי לראווה... איזה חוסר רגישות... כשהגענו הביתה החלפתי לו. רעדתי. זה נראה כמו קירקוף של האיבר. הברש חי וחשוף...הוא סובל עם כל תזוזה. מדי כמה דקות בוכה מן גניחות של חנק מהכאב. **אני לא הייתי יכולה לעבור דבר כזה..**בברית הסתכלתי וחשבתי בליבי: "הנה, זה עבר ברית, וזה עבר ברית וזה עבר וטראי... הם בסדר".¹

"הייתי בת שש אותו לילה.. דמי קפא בעורקי... באותו רגע תפסתי שירכי פשוקות לרווחה, ושתי רגלי מורחקות זו מזו, לפותות באצבעות פלדה...לפתע, צנח הלהב המתכתי החד אל בין ירכי ושם קטע פיסת בשר מגופי...צרחתי מכאב שהיה כלהבה חורכת שפלחה את כל גופי, למרות היד ההדוקה שאטמה את פי... לא ידעתי מה חתכו מגופי ולא ניסיתי לגלות, רק בכיתי וקראתי לאימי לעזרה.. אבל הזעזוע הקשה מכל היה כשהסתכלתי ומצאתי אותה עומדת לצדי מדברת ומחייכת עם הזרים האלו, כאילו לא לקחו עתה חלק בטבח ביתה...נשאו אותי אל מיטתי וראיתי אותם תופסים את אחותי, הצעירה ממני בשנתיים..".²

מילת הגברים פופולארית בישראל ובמקומות אחרים בעולם, היא אינה מעוררת מחלוקת ואף מוצדקת מבחינה רפואית. ההתייחסות למנהג מילת הגברים כבלתי נסבל ומעורר שאט נפש נחשבת בעיני רבים כמגוחכת.³ מנגד, קיימת דעה רווחת של זעזוע ממילת בנות והסברה היא שעל המדינה להגן על הבנות מן ההתעללות הזאת. מילת גברים - למרות שהיא אותה ההתעללות עצמה - אינה נתפסת ע"י רובנו ככזאת, וזאת על אף הדמיון בינה לבין מילת הבנות הסונית. בשני המקרים כורתים רקמה: את הדגדגן או את ערלת הפין.⁴ באפריקה מילת הבנים והבנות נתפסה מאז ומעולם כעניין סימטרי עם הנמקות זהות.⁵

החלטתי לערוך השוואה בין המילות החלה לאחר צפיית בסרט "פרח המדבר" בו מתואר סיפור חייה של ואריס דירי שנולדה למשפחת רועי צאן נוודים בסומליה ומתמודדת עם השלכות המילה שעברה בילדותה. הסרט גרם לי להיות מודעת להיקפה הרחב של מילת הנשים ובאופן טבעי התחלתי לחשוב על הדמיון והשוני בינה לבין ברית המילה ביהדות. בחרתי להתמקד בנקודת המבט התרבותית הליברלית, מאחר

¹ היה קשה. עדיין קשה - סיפורה של Mise על הברית של בנה בארי (באופן טבעי, 2.4.2006) http://www.gonnen.org/mise_on_brit.htm#mise

² Gilman, S.L. (1999) 'Barbaric Rituals?' in J. Cohen, M. Howard and M.C. Nussbaum (eds) Is Multiculturalism Bad for Women?, pp 53-58. Princeton, NJ: Princeton University Press.

³ עסלי, ע., חמאיסי, נ., אבורביעה, י., בלמקר, ח. ברית מילה בנשים. הרפואה, 1992, 122:461-4:461,462

⁴ Caldwell JC, Orubuloye IO, Caldwell P. Male and female circumcision in Africa from a regional to a specific Nigerian examination. Soc Sci Med 1997;44:1181-93

וחברה זו מתמודדת עם מתח בין חבריה הנובע מהשתייכותם לתרבויות השונות. אך, ייחודה הוא בהעמדת האדם החופשי- גבר או אישה- במרכז כזכאי למערך של זכויות יסוד (חירויות יסוד), ללא קשר למקום הולדתו או השתייכותו הקבוצתית.⁶ מילת גברים ונשים כאחד גורעות מהיכולות האוטונומיות של הנימולים ולכן ממלאות את עקרון הנזק של נוסבאום בו אדון בעבודתי. קיימים ההבדלים כמותיים ואף הקבלות איכותיות בין מנהג מילת הנשים והגברים **בהקשר של: אופן ביצוע המילה, שליטה מינית ונזק מיני, בחינה רפואית, כאב, טראומה וכפייה פיזית, כפייה חברתית המובילה לחוסר הבחירה, זיכוי מגדרי ומחויבות דתית.** ולכן על הליברלים לגלות עקביות ביחסם למילת הנשים והגברים, אחרת, האוניברסאליות של הליברליזם והיכולת של הליברלים לאתגר מסורת של אחרים תתערער. בכל אלה אדון בעבודתי.

סקירה עובדתית:

סקירה עובדתית של ברית המילה ביהדות:

ברית המילה, או בכינויה הרפואי - כריתת העורלה circumcision, היא הפעולה הכירורגית השכיחה ביותר בזכרים בארה"ב ובישראל.⁷ ברית המילה מתבצעת כמצווה דתית בקרב ל 100% של זכרים בני העם היהודי ומבוצעת במרבית המקרים על ידי מוהל ובמיעוטם על ידי רופא.⁸ טקס ברית המילה היהודי, מבוצע ביום ה- 8 להולדתו של התינוק במסיבת ברית בבית היילוד או באולם אירועים. קיימת הנחה ציבורית שגויה לפיה מנהג ברית המילה המבוצע בימינו מהווה קיום של המצווה התנ"כית הראשונה שניתנה לאברהם אבינו לאות ברית עולם בינו לבין ה' וזרעו אחריו: "ובן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם...והייתה בריתי בבשרכם לברית עולם".⁹ כשלמעשה, המילה התנ"כית היא רק השלב הראשון בנייתוח המבוצע כיום.¹⁰

הליך המילה כולל שלושה שלבים:¹¹ **ראשית**, שלב ההפרדה והחיתוך: כנהוג במילה התנ"כית כולל את משיכת העורלה וחיתוך חלקה הבולט מעבר לעטרה בלבד. כיוון שבתינוק העורלה מחוברת לעטרה באופן שאינו ניתן להפרדה, מרבית העורלה נותרה בלתי פגועה. **שנית**, שלב הפריעה: במאה השנייה לספירה, כדי למנוע מיהודים למשוך את העורלה שנותרה ולהאריך אותה ובכך להתחזות ללא נימולים, תיקנו הרבנים

⁶ Y. Tamir, Liberal Nationalizm (Princeton, 1993), 88.

⁷ Niku SD, et al Urol Clin North Am 1995 Feb;22(1):57-65

⁸ הרב ד"ר מרדכי הלפרין, "מציצה ורחיצה בחמין לאחר ברית מילה: משמעות רפואית, משפטית והלכתית של פתרון התעלומה",

(תשס"א) <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/brite-2.htm>

⁹ בראשית, פרק י"ז

¹⁰ ד"ר אבשלום זוסמן-דיסקין, "כל מה שלא רציתם לדעת על ברית-מילה, וממילא לא היה לכם את מי לשאול"

<http://www.leida.co.il/page.asp?id=20019>

¹¹ ד"ר אבשלום זוסמן-דיסקין, "כל מה שלא רציתם לדעת על ברית-מילה, וממילא לא היה לכם את מי לשאול"

<http://www.leida.co.il/page.asp?id=20019>

את הפריעה.¹² הפריעה היא קריעת רקמת החיבור המחברת בין העורלה לעטרה ולגוף הפין (כיוון שאצל תינוק העורלה מחוברת עדיין לפין ולעטרה) הנעשית באמצעות ציפורניו של המוהל.¹³ **שלישית**, שלב המציצה: שלב זה הונהג בתקופה התלמודית (בערך בין שנת 500 לשנת 625 לספירה). בשלב זה מכניס המוהל את הפין המדמם לפיו ומוצץ את הדם.¹⁴

סקירה עובדתית של מילת הנשים באסלם:

"מילת נשים" ובשמה הנוסף "השחתת איבר המין הנקבי", מהווה שם כולל לכלל סוגי ההליכים שמעורבים בהם הסרה חלקית, מלאה או הטלת מום בחלקי איברי המין הנקבי מסיבות שאינן רפואיות. תופעת מילת הנשים היא תופעה רחבה הנפוצה בכל חלקי העולם. בעיקרה היא נפוצה בחלקים מערביים, מזרחיים וצפון מזרחיים באפריקה. ע"פ הערכות, בין 100 ל-140 מיליון נשים וילדים עברו ניתוח זה וכ-3 מיליון בנות חדשות צפויות לעבור מדי שנה הליך דומה.¹⁵ צורת ההליך שונה בצורה משמעותית בין האזורים השונים בהם היא מבוצעת. הבדלים אלו תלויים בתרבות, מיקום הגיאוגרפי ורצון המשפחה המסוימת ובאים לידי ביטוי בסוג הניתוח שמבוצע, המסורות המתלוות להליך וההצדקות לקיומו. עם זאת, קיימים מאפיינים משותפים, כגון גיל הבנות: הניתוח מבוצע בעיקר על בנות בין הגילאים 4 ל-12 כציון דרך לכניסתן לעולם הנשיות. עם זאת, בחלקים שונים באפריקה מבוצע ההליך כבר מספר ימים לאחר הלידה, ולחילופין רק לאחר הנישואין. הניתוח יכול להתבצע במקביל- עבור קבוצת בנות או כהליך אינדיווידואלי, כתלוי בתרבות המקומית. נראה שעל פי רוב נהוג לקיים את ההליך על-ידי אישיות תרבותית המתמחה בתחום, בדמות אישה מבוגרת יותר שמוצאה ממשפחה של מומחיות בתחום. אך, ישנן ארצות בהן הטקס מקוים על-ידי אנשי מקצוע מתחום הרפואה כגון רופאות, אחיות ומיילדות.¹⁶ את התופעה ניתן לחלק ל-4 סוגים מרכזיים (המוצגים בתרשים 1) לפי הגדרת האו"ם (הצהרת האו"ם בדבר מיגור מילת נשים בעולם):¹⁷

1. **סוג I**: (clitoridectomy) הסרה חלקית או מלאה של אזור הדגדגן. מכונה "סונה" (מסורת בערבית).

2. **סוג II**: (excision) הסרה חלקית או מלאה של הדגדגן וסגירה חלקית או מלאה של אזור השפתיים הפנימיות. מכונה "קאפאד" (הסרה בערבית).

¹² ניסן רובין, "משיכת העורלה ותקנת הפריעה" ציון 1989, 117-105:54, 117.
¹³ פולצ'ק גלית, מילה: ברית או הפרה, עבודת סמינריון בנושא: זכויות אדם במשפט הבינ"ל, המכללה האקדמית למשפטים בר"ג, מרצה: פרופ' דוד קרצ'מר, 2002 http://www.gonnen.org/HumanRights.htm#_edn7
¹⁴ הרב ד"ר מרדכי הלפרין, "מציצה ורחיצה בחמין לאחר ברית מילה: משמעות רפואית, משפטית והלכתית של פתרון התעלומה", (תשס"א) <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/brite-2.htm>
¹⁵ Anika Rahman and Nahid Toubia, Female Genital Mutilation: A Guide to Laws and Policies Worldwide (2000).
¹⁶ Rogaia Mustafa Aabusharaf, Female Circumcision: Multicultural Perspectives (2006).
¹⁷ UNHCR, Female Genital Mutilation (FGM), <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48776e342.html>, (2010).

3. סוג III : (infibulation) הצרת תחום איבר המין הנקבי על-ידי סגירה חלקית של השפתיים החיצוניים, עם או בלי הסרה חלקית או מלאה של הדגדגן. מכונה "מילה פרעונית" מאחר ולפי המסורת נהוג היה לערוך את סוג המילה הזו במצרים בעת השושלות הפרעוניות.
4. סוג IV : (unclassified) כל הליך אחר שמטרתו להטיל מום באזור איבר המין הנקבי- לרבות דקירה, ניקוב, שריטה וחיתוך.

סקירה משפטית:

סקירה משפטית של ברית המילה ביהדות:

כיום לא קיימים חוקים האוסרים את ביצוע ברית המילה או מילת גברים באופן כללי. לאחרונה פסל בית המשפט בסן פרנסיסקו את הצעת החוק האוסרת על מילת גברים מתחת לגיל 18, בנימוק כי היא נוגדת את החוק במדינת קליפורניה המוסמכת לפקח על ההליכים הרפואיים במדינה. ואילו, תושבי העיר אינם יכולים לקבל החלטה שמפקיעה את הסמכות מהמדינה.¹⁸ ארגוני רופאים רבים בעולם המערבי נדרשו לסוגיית המילה, ולאחר שבדקו את כל המחקרים שנעשו בנושא, קבעו שאין הצדקה רפואית למילה שגרתית בילודים. עם זאת, הם נוקטים עמדה ניטראלית, באומרים שהמנהג לא מזיק אך מנגד אין די ראיות מדעיות להסיק בוודאות אם הוא נחוץ, ומותירים את ההחלטה בעניין להורים ולרופא.¹⁹ במדינת ישראל - בדומה למקומות אחרים בעולם - אין חקיקה ראשית או משנית שמסדירה את פעילות המוהלים. עם זאת, פועלת בישראל "ועדה בין-משרדית לפיקוח של המוהלים" – גוף וולונטרי המורכב מנציגי הרבנות, המשרד לענייני דתות ומשרד הבריאות ומהווה מנגנון וולונטרי להסדרת פעילות המוהלים. כך, קבלת תואר "מוהל מוסמך" ע"י הרבנות הראשית תיעשה לאחר תהליך הסמכה, מילוי הדרישות המקצועיות, ההיגיינה הרפואית ודרישות הלכתיות הנקבעות ע"י הרבנות הראשית והשתתפות בקורסים והשתלמויות מקצועיות מעת לעת. זוהי הייתה חלק מתישבות המדינה בבג"ץ 578/98 בו נעשה ניסיון ראשון לתקוף את עצם חוקיותו של מנהג ברית המילה, על ידי העמותה נגד חיתוכים באברי המין בתינוקות.

בבג"ץ זה משקף את עמדת המשפט הישראלי בנושא, מאחר והצדדים לעתירה מעידים על רצינותה בהתייחסותה לנושא:²¹ העותרת: העמותה נגד חיתוכים באברי המין של תינוקות, הינה עמותה רשומה כדן, אשר מטרתה המוצהרת היא לפעול להפסקת ביצועם של החיתוכים באברי המין של גברים ונשים

¹⁸ ערוץ 7, בוטל החוק נגד ברית מילה בסן פרנסיסקו, 29/07/2011 <http://www.inn.co.il/News/News.aspx/223581>

¹⁹ מדינה ג'ניפר, המאבק למען איסור ברית מילה צובר תאוצה בארה"ב, ניו יורק טיימס, 07/06/2011

<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1230511.html>

²⁰ בבג"ץ 578/98 העמותה נגד חיתוכים באברי המין בתינוקות ו'חא' נ' שר הבריאות ואח' (לא פורסם).

²¹ בבג"ץ 578/98 העמותה נגד חיתוכים באברי המין בתינוקות ו'חא' נ' שר הבריאות ואח' (לא פורסם).

כאחד. המשיבים מהוים רשויות שלטוניות ברות סמכות בכל הנוגע למילה: משרד הבריאות הישראלי, משרד הדתות הישראלי, היועץ המשפטי, הרבנות הראשית לישראל והוועדה לפיקוח על המוהלים.

עמדת המשפט הישראלי לברית המילה: בית המשפט העליון שדן בנושא ע"י 3 שופטים (חשין ביניש וזמיר), לא הוציא צו על תנאי נגד המשיבים אך גם לא דחה את העתירה על הסף כדנה בעניין דתי שאינו שפיט מאחר ונושא המילה אינו מעוגן בחוק כלשהו אלא קיים בגדר קיום מצוות הדת. בית המשפט הורה למשיבים לגבש הצעה לכללים בנושא המילה.²² בעקבות ההחלטה הציגה המדינה נוסח של כללים כאלו. אולם, העותרת הגיבה עליהם בצורה כללית ולכן החליטו השופטים לדחות את העתירה תוך שמירת זכותה של העמותה להגיש עתירה חדשה המשיגה על הכללים. כלומר, בג"ץ השאיר דלת פתוחה לעותרת או לעותרים אחרים בעתיד להוכיח כי הכללים אינם מספקים. ועל כן, קיימת אפשרות כי בעתיד בית המשפט העליון ידון בהשגה על דרכי ביצוע ברית המילה בישראל וימצא בהם פגם כזה או אחר. כך, נראה שבית המשפט העליון מוכן לקיים דיון בשאלת חוקיות המילה בישראל.²³

סקירה משפטית של מילת נשים באסלם

רק במהלך השנים האחרונות ארגונים בין-לאומיים שונים לקחו תחת חסותם את הנושא והחלו להילחם בתופעה בדרכים שונות, תוך שהם נותנים דגש מיוחד לארצות אפריקה.²⁴ שם היו התארגנויות נשים שונות שניסו לעורר התעניינות פוליטית ומשפטית לנושא אך אלה לא נחלו הצלחה. בתחילת שנות ה-70 קבוצות נשים מערביות העוסקות באקטיביזם פמיניסטי עוררו התעניינות עולמית מחודשת לפעילות כלל עולמית למיגור התופעה. קבוצות אלו העלו על סדר היום את זכויות הנשים במסגרת השיח העולמי של זכויות שכלל עד כה בייחוד זכויות גופניות ופוליטיות. באמצע שנות ה-90 החל קונצנזוס עולמי למיגור התופעה לרבות במסגרת החקיקה הפנימית במדינות כאשר נקבעה כעבירה שסנקציה בצידה. כעת, האיסור נאכף כחלק מזכויות אדם המוכרות על-ידי האו"ם, כגון: הזכות לחופש מאפליה על-בסיס מין, לשלמות הגוף, לחופש מאלימות; זכויות הילד; והזכות לבריאות.

דווקא נשות אפריקה התנגדו תחילה לפעילות ארגוני נשים, מאחר ועדיין לא התבשלה מודעותן ברמה האישית, הקהילתית והלאומית לאפשרות ההימנעות ממילת הנשים. בהמשך, חששו שהקמפיין העולמי הקיים דווקא יעודד את המילה. נראה שעד שנות ה-90 המאוחרות מתיחות זו התרככה.²⁵ החזית העולמית התפתחה בהדרגתיות: בשנת 1990, במסגרת כנס של האו"ם בנושא מיגור האפליה כנגד נשים, אומצה החלטה מספר 14 בה הובעה דאגה של הוועדה המייעצת מסוגיית מילת הנשים הנמשכת. בשנת 1993, במסגרת כנס של האו"ם קראו למיגור מוחלט של אלימות כנגד נשים, לרבות אלימות במגזר

²² שוחטמן, אליאב, מילה בהכשר בג"ץ, שערי משפט, 3 (2): 203-214, 2003.
²³ שוחטמן, אליאב, מילה בהכשר בג"ץ, שערי משפט, 3 (2): 203-214, 2003.

²⁴ Clifford Bob, the International Struggle for New Human Rights (2009).

²⁵ Clifford Bob, the International Struggle for New Human Rights (2009).

הפרטי.²⁶ בשנת 1994, במסגרת כנס עולמי לאוכלוסיה והתפתחות בקהיר²⁷ (ICPD) הודגש הקשר בין הזכות לבריאות וזכויות אדם בנושא מילת נשים, ונקבעו יעדים לקידום ותוכנית פעולה למיגור התופעה. תוכנית זו ייצגה תמורה באופן החשיבה על מילת נשים, מעילה רפואית לעילה של זכויות אדם.²⁸ ב-1995 ארגון הבריאות העולמי החליט להפסיק במושג circumcision²⁹ בנוגע למילת נשים והחל להשתמש ב-femal genital mutilation (קטיעת איברי המין הנשיים) - מושג רחב יותר המבטא את ההפרדה בין שתי הפרקטיקות.³⁰ בסדרת הצהרות בארגונים בינלאומיים שונים, הוצהר על האיסור למילת נשים, ככולל את: כל ההליכים הכוללים קטיעה חלקית או מלאה של איברי המין הנשיים או פגיעה בהם מסיבות תרבותיות או מסיבות שאינן רפואיות.³¹ בשנת 2008 ארגון הבריאות העולמי פרסם הצהרה³² עליה חתומים ארגונים רבים שמטרתה לחסל את מילת הנשים. הארגון מצהיר שלמילת הנשים אין שום תועלת רפואית אלא היא פוגענית, כואבת וטראומטית. ההסרה או הנזק לרקמה וגינלית בריאה מתערבת בתפקוד התקין של הגוף וגורמת לנזקים בריאותיים מיידים וארוכי טווח (סיכון גבוה למוות בלידה) וקורא לנקוט צעדים למניעת מילת הנשים.

ארגון הבריאות העולמי אומר שאמנם הזכות להשתתפות בחיי תרבות וחופש הדת מוגנים ע"י המשפט הבינלאומי. אך, המשפט הבינלאומי מתנה ומכפיף אותם למגבלות הכרחיות על מנת להגן על זכויות בסיסיות וחופש של אחרים. לכן טוען הארגון שטענות חברתיות ותרבותיות לא יכולות להצדיק את מילת הנשים.³³

היהודים והמוסלמים כקבוצה תרבותית אתנית וזכותם לתרבות

כדברי קימליקה, ההוויה האנושית מורכבת מקבוצות שונות של השתייכות תרבותית. גבולות החברה מוגדרים ע"י גבולות הקבוצה.³⁴ הקבוצות מוגדרות מבחינה עיונית על ידי מרכיב אובייקטיבי וסובייקטיבי. המרכיב האובייקטיבי הוא קבוצת הלאום, גזע ובמקרה שלנו- הדת המוסלמית והיהודית המאפיינת את הקבוצות המבקשות לקיים את מנהג המילה.³⁵ המרכיב הסובייקטיבי בוחן את התודעה הקבוצתית של

²⁶ Donna J. Sullivan, Women's Human Rights and the 1993 World Conference on Human Rights (1994).

²⁷ Janet E. Lord and Michel Ashley Stien, "The Committee on the Rights of Persons with Disabilities", in The United Nations and Human Rights: A critical Appraisals (2008)

²⁸ Disability Rights Promotion, <http://www.yorku.ca/dрпи/index.html> (2008).

²⁹ מונח המציין מילת גברים.

³⁰ World Health Organization, Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

³¹ World Health Organization, Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

³² World Health Organization, Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

³³ Amnesty International, Human Rights Are Women's Rights (1995)

³⁴ W. Kymlicka, Multicultural Citizenship – a Liberal Theory of Minority Rights (Clarendon Press, Oxford, 1995), 1

³⁵ M. Weber, "The Nation" Nationalism (J. Hutchinson & A. Smith eds., Oxford University Press, 1994), 21.

חברי הקבוצה היהודיים והמוסלמים בנוגע להשתייכותם הקבוצתית ומשמעות הפעילות הקבוצתית – תרבותית: המשותף לחברי הקבוצה ומודעותם לשוני בינם לבין קבוצות אחרות.³⁶

יישום המרכיב האובייקטיבי:

היהודים והמוסלמים הם קבוצות אתניות, מאחר ועל פי בית הלורדים הבריטי מתמלאים שני תנאים: ראשית, ישנה היסטוריה משותפת לחברי הקבוצה הידועה לחברי הקבוצה שרואים בה כיסוד המבדיל את הקבוצה מקבוצות אחרות. כמו כן, קיימת מסורת תרבותית ייחודית לקבוצה.³⁷ שנית, קבוצות אלו מקיימות תנאים נוספים המביאים להכרה בקבוצה כקבוצה אתנית, כגון: מוצא גיאוגרפי נתון, שפה משותפת, ספרות משותפת, דת ייחודית וכו'.³⁸

יישום מרכיב הסובייקטיבי:

בני הקבוצה התרבותית היהודית והמוסלמית מתאחדים סביב שימוש בשפה תרבותית משותפת הנותנת משמעות למעשיהם ומעצבת את זהותם ובכך משרתת צורך אנושי בפיתוח זהות ייחודית לכל איש המבדילה אותו מרעהו.³⁹ רז טען שהשפה התרבותית הקבוצתית היא הנותנת משמעות לעיסוקינו, לחברויות וליחסים שלנו, למחויבויותינו ולנאמנויותינו ומעצבת את אופק ההזדמנויות והפעילויות שלנו.⁴⁰ שכן, על אף שאדם במהלך חייו משתייך בצורה סימולטנית למסגרות חברתיות רבות ושונות, השתייכותו ללאום, לדת ולקבוצה אתנית היא שורשית יותר מהשתייכויות קבוצתיות אחרות ומשפיעה בצורה עמוקה על תפיסת העולם המוסרית שלו ועל אורח חייו בתחומים רבים ובייחוד בקיום המנהגים התרבותיים.^{41 42}

רב תרבותיות

מציאות החיים במדינות רבות הינה רב תרבותית. במצב של קיום של מספר קבוצות תרבותיות בחברה או במדינה אחת, קיימת חשיבות רבה ליחס של החברה לקבוצות המרכיבות אותה וליחסים בין הקבוצות התרבותיות השונות שיכולים להיות יחסי ניכור ועוינות כפי שנעשה ביחס למנהג מילת הנשים או יחס תקין של כבוד הדדי כפי שנעשה ביחס למילת בנים ביהדות.⁴³ השלמה עם השונה הוא תנאי חשוב להמשך קיומה של חברה תרבותית המעוניינת לרתום את חברי הקבוצות השונה בה למפעל חברתי משותף.⁴⁴ החברה התרבותית ליברלית, ככל חברה תרבותית, מתמודדת עם מתח הנובע בין חבריה המשתייכים לתרבויות השונות.

³⁶ M. Weber, "The Nation" Nationalism (J. Hutchinson & A. Smith eds., Oxford University Press, 1994), 21.

³⁷ Mandla v. Dawell Lee (1983), All E.R. 1062 (שם נבחנה השאלה האם הסיקים הם קבוצה אתנית).

³⁸ Mandla v. Dawell Lee (1983), All E.R. 1062 (שם נבחנה השאלה האם הסיקים הם קבוצה אתנית).

³⁹ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 23
⁴⁰ J. Raz, "Multiculturalism: A Liberal Prespective" Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics (Oxford, 1994), 170-178

⁴¹ א' מרגלית ומ' הלבטל, "ליברליזם וזכות לתרבות רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי (מ' מאוטנר, א' שגיא ור' שמיר עורכים, תשנ"ח), 93, 97.

⁴² D. M. Weinstock "How can Collective Rights and Liberalism be Reconciled?", Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship (R. Baubôck & J. Rundell eds., Aldershot, 1998) 281, 300

⁴³ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 30.
⁴⁴ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 31

הבסיס הנורמטיבי של הליברליזם

הליברליזם הינו תפיסת עולם המחויבת להגבלת כוח השלטון המספק הגנה לחירויות הפרט.⁴⁵ הליברליזם מעמיד את האדם החופשי במרכז כזכאי לאחוז מערך של זכויות יסוד (חירויות יסוד), ללא קשר למקום הולדתו או השתייכותו הקבוצתית.⁴⁶ מחד, הליברליזם מעודד אינדיבידואליות ואינו מתחשב בצורה מספקת בחשיבות שבני האדם מייחסים לקשר הקבוצתי התרבותי שלהם.⁴⁷ מאידך, לפי הגישה הפרפקציוניסטית של הליברליזם, הליברליזם הוא תורת מוסר בעלת יעדים חברתיים⁴⁸ המחויבת לפעול לטובתם הקיומית של חבריה, תוך קידוש האוטונומיה שלהם לפיה האדם שולט בגורלו באמצעות קבלת החלטות בענייני חייו.⁴⁹ כלומר, על אף שבחברה הליברלית המדינה אינה מעורבת בפעילות התרבותית, בכדי להבטיח את חירויות הפרט, המאפשרות מימוש עמוק של מפעלים קבוצתיים תרבותיים, החברה תטיל מגבלות על כוחם של חבריה להתערב בהם.⁵⁰

הסובלנות הליברלית:

הסובלנות הליברלית היא הבסיס הנאות של הזכות לתרבות.⁵¹ הסובלנות הליברלית פירושה ריסון, איפוק, השלמה עם השוני התרבותי בחברה⁵² וכבוד לשוני בין חברי הקבוצות התרבותיות השונות הפועלות בה.⁵³ שכן, כפי שצינו מרגלית והלברטל, החברה הליברלית צריכה לאפשר גם את הפעילות של התרבויות הלא-ליברליות שאינן מכבדות את זכויות הפרט, מאחר ולחברי הקבוצה התרבותית יש זכות לתרבותם הספציפית.⁵⁴ עם זאת, המימוש התרבותי בחברה ליברלית אינו מימוש ללא גבולות והליברליזם המחויב לערכי יסוד מסוימים חייב להעמיד גבולות ברורים לצורת מימוש המפעל התרבותי בחברה. הקושי בקביעת גבולות הסובלנות נובע מערכי האוטונומיה וכבוד האדם העומדים בבסיס הליברליזם שמחד, מאפשרים את קיום הפעלים הקבוצתיים הלא-ליברליים ומאידך, קובעים את גבולות יכולת הפעולה שלהם.⁵⁵

גבול הסובלנות הליברלית: עקרון הנזק וחוסר העקביות של העמדה הליברלית

עבור ליברלים כמו מרתה נוסבאום, מילת נשים מסמלת את גבול הסובלנות הליברלית.⁵⁶ מילת הנשים נחשבת כאקט מכאיב ופוגעני שאין לו נחיצות רפואית, הנכפה על ידי קהילות כופות על נשים וילדות

⁴⁵ N.L. Rosenblum "Introduction" *Liberalism and the Moral Life* (N.L. Rosenblum.ed., Cambridge, 1989) 1, 5

⁴⁶ Y. Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton, 1993), 88.

⁴⁷ G. Sher *Beyond Neutrality Perfectionism and Politics* (Cambridge, 1977), 12

⁴⁸ J. Raz, *The Morality of freedom* (Oxford, 1986).

⁴⁹ J. Raz, *The Morality of freedom* (Oxford, 1986).

⁵⁰ Y. Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton, 1993), 88.

⁵¹ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 39
⁵² מ' וולצר, על הסובלנות (תשנ"ט, תרגום: ע' לוטם), 9.

⁵³ Y. Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton, 1993), 88.

⁵⁴ א' מרגלית ומ' הלברטל, "ליברליזם וזכות לתרבות רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי (מ') מאוסטר, א' שגיא ור' שמיר עורכים, תשנ"ח), 93, 97.

⁵⁵ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 41

⁵⁶ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* *Ethnicities*, Vol 10(2):181-207

חסרות ישע ובכך ממלא באופן מובהק את תנאי האיסור ע"פ עקרון הנזק.⁵⁷ ווינטר לעומתה, קורא לבטל דיכוטומיה זאת מאחר וקיימות שיטות המקבילות בפגיעתן למילת הנשים בתרבויות ליברליות.⁵⁸ כך, יעל תמיר טוענת שגם מנהגים כמו אופנה, דיאטה, ואידיאל היופי הם פוגעניים-גורמים נזק וכאב שלא לצורך לנשים ומטילים עליהן הגבלות חברתיות (להלן: "המנהגים המערביים").⁵⁹ מנהגים מערביים אלו מוצדקים בדומה למילת נשים, בשם הזדמנות טובה יותר בחיים, שיפור הדימוי העצמי ומעמד חברתי ונובעים מתפיסת של יופי סובייקטיבית על פיה מוגדר מום.⁶⁰ ולכן, ליברלים המחויבים להגן על אוטונומיה, חופש ושוויון, חייבים להיות מודעים ועקביים ולהתנגד ולהתערב במקורות מקומיים וזרים של נזק כאחד. נוסבאום⁶¹ טוענת שהביקורת הליברלית היא עקבית באופן אובייקטיבי, מאחר ולא ניתן לערוך הבחנה איכותית בין מילת נשים שהיו מנהג זר לבין המנהגים המערביים. ולכן, ראשית, על פי האבחנה הכמותית: מנהג מילת הנשים הינו אמצעי חמור ובלתי הפיך לשליטה מינית. שנית, קיום מנהג מילת הנשים לא נקבע לא ע"י התהוות תרבותית שיוצרת העדפה חברתית אלא ע"י כפייה פיזית הכרוכה בדיכוי הזכות להתפתחות עצמית שאין לחללה.⁶² עם זאת, על אף שמנהג מילת הגברים בחברה המערבית מגשים במידה רבה את קריטריוני הנזק לעיל ודורש התערבות, הוא זוכה להתעלמות ואפילו קבלה ע"י הליברלים ומבקרי הרב תרבותיות.⁶³

להלן אבחן את גבול הסובלנות הליברלית לפי מספר סוגיות:

סוגי המילה

מילת נשים: מילת הנשים היא שם כולל לסוגים שונים של נוהגים כאשר גיל הנימולה וסוגה משתנים מאזור לאזור.⁶⁴ ליברלים כמו כהן אלמגור⁶⁵ וקימליקה⁶⁶ טוענים שהתערבות במילת הנשים עלולה להביא לשיבוש תרבותי שיפר את הזהות האוטונומית של התומכים בה מהיבטים של טיהור וחינוך. לכן, אף שמילת הנשים דוחה מבחינה מוסרית ופוגענית, יש להיות סובלניים לצורות המתונות שלה בשל דמיון והשוואתן הכמותית (ולא האיכותית) למילת הגברים היילודים. ההתערבות תהא מוצדקת רק היכן שהבנות יתלוננו על כפייה, ובמקומות בהם מבוצעת מילת הנשים בצורה מוקצנת וגורמת נזק גדול יותר

⁵⁷ Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press.

⁵⁸ Winter, B., D. Thompson and S. Jeffreys (2002) 'The un Approach to Harmful Traditional Practices', *International Feminist Journal of Politics* 4(1): 72–94.

⁵⁹ Tamir, Y., "Hands off Clitoridectomy", *Boston Review*, October/November 1996, 21(3/4): 21–2.

⁶⁰ Tamir, Y., "Hands off Clitoridectomy", *Boston Review*, October/November 1996, 21(3/4): 21–2.

⁶¹ Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press.

⁶² Chambers, C. (2004) 'Are Breast Implants Better than Female Genital Mutilation?' *CRISPP* 7(3): 1–33.

⁶³ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* *Ethnicities*, Vol 10(2):181–207

⁶⁴ ראה סקירה עובדתית של מילת נשים.

⁶⁵ Cohen-Almagor, R. (1996) 'Female Circumcision and Murder for Family Honour among Minorities in Israel', in K. Schulze, M. Stokes and C. Campbell (eds) *Nationalism, Minorities and Diasporas*, pp. 171–187. London: I.B. Tauris.

⁶⁶ Kymlicka, W. and R. Cohen-Almagor (2000) 'Ethnocultural Minorities in Liberal Democracies', in M. Baghrmian and A. Ingram (eds) *Pluralism*, pp. 228–250. London: Routledge.

לרקמה, כאב וסיכון של זיהום. ליברלים אלו, יסבירו את השוני בגישתם כנובע מהבדלים כמותיים ולא איכותיים.⁶⁷

מנגד, לפי נוסבאום, אף שחלק ממילות הנשים הן גרועות מאחרות, כל צורותיה מגיעות לסף הסובלנות ומהוות הפרה פיזית ללא הסכמה של האוטונומיה והיכולות ההגעה לסיפוק מיני הנגזרת משלמות הגוף שאינן נסבלות ודורשות התערבות חוקתית.⁶⁸ לפי נוסבאום, טבע צרכי האינדיבידואל מקורו ביכולתו לתפקד. לכן, כמותיות משחקת תפקיד קטן בגישת נוסבאום ואף הסרת רקמה קטנה הגורעת מיכולות הנשים להגיע לסיפוק מיני ובשלמות גופן, פוגעת בצרכיהן ומצדיקה התנגדות והתערבות. רמיסת כבוד האישה והפגמים הבריאותיים והמיניים גוברים על האמונה ותפיסת היופי שבבסיס המילה.⁶⁹

ברית המילה: גם למילת הגברים יש מספר סוגים שונים: ממילת יילודים, מילת האבורגיניים האוסטרליים בה פרט לכריתת העורלה מתבצעים חיתוך של הפין בין העטרה לכיס האשכים על מנת לחשוף את השופכה⁷⁰ ומילה תימנית ציבורית בה מטילים מום או כורתים חתיכת עור מחיק פי הטבעת ועור הפין.⁷¹ אכן, צורות המילה הקיצוניות פחות שכיחות במילת גברים לעומת מילת נשים. אך, ההשוואה הכמותית לעיל מיוחסת לנזק הנגרם ממילת היילודים המתונה וכאן טמון השוני. מבחינה מינית ניתן לטעון כי מילת נשים פרעונית הינה שוות ערך להסרת חלק או כל הפין ו**ברית המילה דומה להסרת הדגדגן**. אך, **תועלתם ותפקידה של העורלה הגברית עולה בהרבה מזה של הדגדגן**. על אף שעטרת הפין פחות רגישה מהדגדגן הרי שלעולה תפקיד חשוב בגירוי החלקים הרגישים על העטרה.⁷² ולכן, על אף הקושי שבהשוואה, ניתן להגיד שהשלכות והסיכונים של מילת הגברים חמורים יותר ממילת הנשים הפרעונית בעיקר מבחינת יכולות. המילה עלולה לגרום **לאובדן יכולת ההנאה המינית**: העורלה היא רקמה מיוחדת עשירה בכלי דם ועצבים⁷³ ומהווה תפקיד ראשי בחישה של הפין האנושי ובאקט המיני, בתשוקה המינית ולא העטרה שנשארת לאחר המילה.⁷⁴ העורלה שומרת על הלחות של הפין הטבעי ומונעת את היובש של הרקמה הצלקתית של הפין הנימול⁷⁵ שעלולה לגרום לחיכוך, כאב ולפגיעה ברקמות באופן שמגדיל את שיעור

⁶⁷ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181-207

⁶⁸ Ahmadu, F. (2001) 'Rites and Wrongs', in B. Shell-Duncan and Y. Hernlund (eds) *Female 'Circumcision' in Africa*, pp. 283-312. London: Lynn Rienner, 297-310.

⁶⁹ Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press, 126.

⁷⁰ Montagu, A. (1974) *Coming into Being among the Australian Aborigines*. London: Routledge, 312.

⁷¹ Fleiss, P.M. and F.M. Hodges (2002) *What your Doctor May Not Tell you about Circumcision*. New York: Warner, 114-15.

⁷² Cold, C.J. and J. Taylor (1999) 'The Prepuce', *British Journal of Urology International* 83(Supplementary 1): 34-44

⁷³ ד"ר אבשלום זוסמן-דיסקין, "כל מה שלא רציתם לדעת על ברית-מילה, וממילא לא היה לכם את מי לשאול"
<http://www.leida.co.il/page.asp?id=20019>

⁷⁴ Taylor JR, Lockwood AP, Taylor AJ. The prepuce: specialized mucosa of the penis and its loss to circumcision. *British Journal of Urology* 1996;77:291-5:294

⁷⁵ Bigelow J. *The joy of uncircumcising*. Aptos, CA: Hourglass Book Publishing, 1995: 15

ההדבקות במחלות מין, בניגוד לדעה הרווחת לפי המילה מפחיתה את שיעור ההידבקות.⁷⁶ אף הרמב"ם כותב שהמילה נועדה להפחית אצל הגברים היהודים את הפעילות המינית ואת ההנאה ממנה. וכן גורמת להפחתת ההנאה המינית של הנשים, הבאות במגע מיני עם נימולים.⁷⁷ במחקרים דיווחו גברים, שנימולו בבגרותם על הפחתה ברגישות הפין, הפחתה בהנאה המינית, יותר כאב באיבר המין ודפורמציה קוסמטית.^{78 79}

שליטה מינית וזק מיני

מילת נשים: בקהילות בהן מילת הנשים נפוצה קיימת תפיסה לפיה הדגדגן מיותר והוא מסמל חוסר שליטה ומשמעת עצמית ועלול לגרום לאוננות חסרת שליטה ותיאבון מיני שלא ניתן לסיפוק.⁸⁰ קיימת כפייה חברתית לכרות את הרקמה מעוררת התאוה (דגדגן) על מנת לטהר את גוף הבנות מגירויים, חייתיות ודחפים גבריים.⁸¹ לדעת נוסבאום, הפגיעה ביכולת ההגעה לסיפוק מיני שגורמת מילת הנשים מהווה פגיעה ביכולת הנגזרת משלמות הגוף ולכן היא בלתי נסבלת.⁸² שכן, המילה גורמת לכאב ביחסי המין, חוסר יכולת לחוות אורגזמה או ליהנות מיחסי מין.⁸³

ברית מילה: קיים קושי להשוות בין מילת הנשים למילת הגברים, הנובע מההנחה השגויה לפיה העורלה משחקת תפקיד משני ביותר בחישה ובאקט המיני וכי התשוקה המינית מקורה בעטרה שנשארת לאחר המילה.⁸⁴ לכן, ליברלים כמו לקוהרט⁸⁵ טוענים שבניגוד למילת נשים, מילת גברים אינה מתבצעת במטרה לפגוע בתשוקה ובחשק המיני של הגבר. אך, מקורה של מילת הגברים הייתה בצמצום התשוקה המינית שנבעה מפוביית האוננות ששלטה בעולם במאה ה-19 לפיה עונג גשמי נחשב כחטא וכגורם למחלות.⁸⁶ הפתרון שהוצע הוא הסרת איברי המין המשמשים לאוננות.⁸⁷ מילת הנשים כבר התבצעה ומילת הגברים אומצה מהקהילה היהודית, שם יוחסה למילה אחוזים נמוכים של תמותה ותחלואה⁸⁸ על בסיס הנחות

---

⁷⁶ Laumann EO, Masi CM, Zuckerman EW. Circumcision in the United States: prevalence, prophylactic effects, and sexual practice. JAMA 1997;277:1052-7:1057

⁷⁷ רבי משה בן מימון. מורה הנבוכים, חלק שלישי. ירושלים, הוצאת מוסד הרב קוק, תשל"ב, 1972: פרק מט, תרסג.

⁷⁸ Money J, Davison J. Adult penile circumcision: erotosexual and cosmetic sequelae. J Sex Res 1983;19:289-92:289.

⁷⁹ עתי"ם. ברית מילה לגברים ובגרים מפחיתה הנאתם מיחסי מין. מעריב, 31.10.1991

⁸⁰ Ahmadu, F. (2001) 'Rites and Wrongs', in B. Shell-Duncan and Y. Hernlund (eds) Female 'Circumcision' in Africa, pp. 283-312. London: Lynn Rienner, 297,304.

⁸¹ Dorkenoo, E. (1995) Cutting the Rose. London: Minority Rights Group. 6-34.

⁸² Nussbaum, M.C. (1999) Sex and Social Justice. New York: Oxford University Press.

⁸³ Maria Kontoyannis and, Christos Katsetos, Female genital mutilation, WWW.HSJ.GR – HEALTH SCIENCE JOURNAL, VOLUME 4, ISSUE 1 (2010), pp:31-36, E-ISSN:1791-809X

⁸⁴ ראה ראש פרק צורת המילה, זק ועמדת הליברלים

⁸⁵ Lockhat, H. (2004) Female Genital Mutilation. Enfield: Middlesex University Press, 20.

⁸⁶ Goldman, R. (1997) Circumcision: The Hidden Trauma. Boston, MA: Vanguard, 58-8.

⁸⁷ Boyle, G.J., R. Golman, J.S. Svoboda and E. Fernandez (2002) 'Male Circumcision', Journal of Health Psychology 7(3): 330.

⁸⁸ Gollaher, D.L. (2000) Circumcision. New York: Basic, 93.

פיזיולוגיות מוטעות.⁸⁹ נראה שעמדות הליברלים מוטעות מאחר וגם כיום ניתן להניח שמילת הגברים נשענת על שליטה מינית ופוביית האוננות.

דיכוי דיכוטומי על בסיס מגדר

על פי הדמוקרטים הליברליים הדיכוי הדיכוטומי על בסיס מגדר בא לידי ביטוי במילת נשים, בה הגברים המהווים את דור ההמשך והנהנים של התרבויות, מדכאים נשים ע"י מנהגים תרבותיים פוגעניים⁹⁰ או פרקטיקות מזיקות כגון דיאטה ואידיאל היופי.⁹¹ מנגד, ליברלים טוענים שמילת גברים אינה פוגענית מאחר וחברה פטריארכאלית לא תדכא מינית את המין הגברי השולט והמדכא.⁹² אכן, פטריארכיה ושלטון גברים יכולים להיות מקור הנזק, אך שני המינים חשופים לגריעה מיכולותיהם הגורמת לנזק. שכן, גם גבר לבן חזק יכול להיות נתון לשליטה מינית, התעללות פיזית, טראומה נפשית וכפייה חברתית על ידי המנהגים התרבותיים שלו. וכן, גם נשים יכולות להצטייר כמדכאות גברים בהעדפתן לגברים נימולים שיגנו עליהם ע"פ הסברה השגויה כי המילה מגינה ממחלות מין.⁹³ מילת הגברים מוכיחה שהן "המדכאים" והן ה'מדוכאים' עשוי להיות חשופים לפרקטיקות תרבותיות פוגעניות המסבות רווח לאחרים. נוסבאום צריכה לשנות את הגישה המגדרית הנוכחית ואת חוסר העקביות שלה הנובע ממכשולים תרבותיים להכרה בנזק.⁹⁴

בחינה רפואית

בארה"ב קיים פער משמעותי בין האמונה בהכרח הפתולוגי במילת גברים לבין ההתנגדות למילת הנשים הנחשבת כפוגענית ולא מוצדקת.⁹⁵

מילת נשים: בקהילות בהן מבוצעת מילת הנשים, קיימות אמונות בצורך הרפואי של המילה, כגון: בת לא נימולה מסכנת את בעלה ותינוקה, אם ראש התינוק נוגע בדגדגן בזמן הלידה התינוק ייוולד עם בעיות בגולגולת ובמוח וחלב האם יהפוך לרעיל ופין הנוגע בדגדגן יהפוך את הגבר לאימפוטנט.⁹⁶ רב תרבותיים כמו תמיר מסכימים שאמונות אלו שגויות ומנציחות נזק.⁹⁷

נוקיה הבריאותיים של מילת הנשים תלויים בסוג המילה, מומחיותה וניסיונה של הדאיה, תנאי ההיגיינה בהם נערכה המילה ובריאות הנימולה.⁹⁸

⁸⁹ Gollaher, D.L. (2000) Circumcision. New York: Basic, 93.

⁹⁰ Chambers, C. (2004) 'Are Breast Implants Better than Female Genital Mutilation?' CRISPP 7(3): 1–33.

⁹¹ Carpenter, R.C. (2004) 'Some Other Conceptual Problems', International Feminist Journal of Politics 6(2): 308

⁹² Carpenter, R.C. (2004) 'Some Other Conceptual Problems', International Feminist Journal of Politics 6(2): 308

⁹³ ראה ראש פרק סוגי המילה: מילת גברים

⁹⁴ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):202

⁹⁵ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181–207

⁹⁶ Lightfoot-Klein H (1994) 'Erroneous Belief Systems Underlying Female GM in Sub-Saharan Africa and Male Neonatal Circumcision in the United States', paper presented at the 3rd International Symposium on Circumcision, 22–25 May, Washington, DC [http://www.nocirc.org/symposia/third/hanny3.html].

⁹⁷ Tamir, Y. (1996) 'Hands off Clitoridectomy', Boston Review 21(3/4): 21–2.

⁹⁸ World Health Organization (WHO) (2008) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en Female genital mutilation.

הסיבוכים הרפואיים לטווח קצר: מוות עקב דימום מסיבי, הלם, אלח דם וזיהומים קטלניים.⁹⁹ שיעורי התמותה עומדים על 10% מכלל הבנות הנימולות והאמונה הרווחת היא שנערה שמתה תוך כדי ביצוע המילה חטאה בעבר וזהו העונש שלה.¹⁰⁰

הסיבוכים הרפואיים לטווח הארוך: בעיות פוריות עקב זיהומים כרוניים באגן ובשלפוחית השתן.¹⁰¹ בנוסף, המילה עלולה להביא לכאבים בעת הווסת החודשית, ביאה מכאיבה והיווצרות ציסטות ורקמות צלקתיות. בנוסף, ארגון הבריאות העולמי דיווח על בעיות רגשיות והתנהגותיות נפוצות בקרב נשים שנימולו, ביניהן: פוביות, ניכור רגשי והבזקי זיכרון, המחזירים אותן בחזרה לחוויית הטראומה.¹⁰²

תומכי מנהג מילת הנשים מתעלמים מנזקיה בשל אמונתם השגויה בסכנות באי ביצועה.¹⁰³

ברית המילה: בעוד מילת הנשים נתפסת ככלי לדיכוי מיני, מילת הגברים נתפסת כהכרח רפואי בשל קידומן ופיתוחן של סיבות תרבותיות ופיזיולוגיות.¹⁰⁴ מנגד, אחוז הסיבוכים המדווח בצפון אמריקה נע בין 2% ל-55% תלוי בהגדרת המושג סיבוך, בצורת המעקב, במשכו ובתנאים נוספים.¹⁰⁵

הסיבוכים הרפואיים הכרוכים במילת הגברים:¹⁰⁶ דימום, זיהום מקומי (גם כתוצאה מהליך המציצה¹⁰⁷), זיהום כללי, קרעים בעור, חוסר עור, גשרי עור, דלקת פי השופכה, הצרות פי השופכה, עצירת שתן, זיהום בדרכי השתן, מחלת כליות חסימתית, נמק חלקי או מלא של הפין, קטיעה חלקית או מלאה של הפין, אובדן אשכים ומוות. סיבוכים רפואיים נוספים שמורגשים יותר בגיל ההתבגרות הם: זיקפה מכאיבה או עקומה הנובעת מהסרה רבה או לא סימטרית של העורלה.¹⁰⁸

בנוסף, הטענות המיוחסות למילה כמונעת מחלות או מורידה את הסיכויים להידבק באיידס הינן מופרכות.¹⁰⁹ מילת הגברים הוכחה כמספקת הגנה מפני הידבקות באיידס בחלק מאוכלוסיות אפריקה, אך

Momoh C. Attitudes to female genital mutilation. British Journal of Midwifery. 2004; Vol 12. Iss 10. p.p 631-635.

⁹⁹ Lightfoot-Klein, H. (1989) Prisoners of Ritual. London: Harrington, 5-13.

¹⁰⁰ World Health Organization (WHO) (2008) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en Female genital mutilation.

¹⁰¹ Maria Kontoyannis and, Christos Katsetos, Female genital mutilation, WWW.HSJ.GR – HEALTH SCIENCE JOURNAL, VOLUME 4, ISSUE 1 (2010), pp:31-36, E-ISSN:1791-809X

¹⁰² World Health Organization (WHO) (2008) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en Female genital mutilation. Momoh C. Attitudes to female genital mutilation. British Journal of Midwifery. 2004; Vol 12. Iss 10. p.p 631-635.

¹⁰³ ראה ראש פרק כפייה חברתית המובילה לחוסר הבחירה.
¹⁰⁴ Darby, R. (2003) 'The Masturbation Taboo and the Rise of Routine Male Circumcision', Journal of Social History 36(3): 738.

¹⁰⁵ ¹⁰⁵ הרב ד"ר מרדכי הלפרין, "מציצה ורחיצה בחמין לאחר ברית מילה: משמעות רפואית, משפטית והלכתית של פתרון התעלומה", <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/brite-2.htm> (תשס"א)

¹⁰⁶ הרב ד"ר מרדכי הלפרין, "מציצה ורחיצה בחמין לאחר ברית מילה: משמעות רפואית, משפטית והלכתית של פתרון התעלומה", <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/brite-2.htm> (תשס"א)

¹⁰⁷ ראה סקירה עובדתית מילת גברים

¹⁰⁸ Bigelow J. The joy of uncircumcising. Aptos, CA: Hourglass Book Publishing, 1995: 44,80,

¹⁰⁹ Brinton LA, Reeves WC, Brenes MM, et al. The male factor in the etiology of cervical cancer among sexually monogamous women. Int J Cancer 1989;44:199-203.

Terris M, Wilson F, Nelson JH. Relation of circumcision to cancer of the cervix. Am J Obstet Gynecol 1973;117:1056-66.

לא בקרב אוכלוסיות בעלות תנאים סוציו-אקונומיים גבוהים יותר.¹¹⁰ ראייה לכך הוא שיעורם הגבוה של נשאי האיידס בארה"ב, בה אחוז הנימולים הוא הגבוה ביותר בקרב מדינות ה-OECD.¹¹¹ ¹¹² הסיכון המוגבר אצל גברים לא נימולים לסרטן הפין, מוגבל לאלו שיש להם דלקות חוזרות של העורלה ובעיות במשיכתה מעבר לעטרה. וטיפול בבעיות אלה והיגינה נאותה יקטינו את הסיכון בדומה למילה.¹¹³ כמו כן, הטענות כי המילה מקטינה את שכיחות סרטן צוואר הרחם אצל בנות הזוג של נימולים הוכחו כלא נכונות.¹¹⁴

חוסר העקביות במחקרים התומכים במילת הגברים בחברות מערביות, הובילה את האקדמיה האמריקנית של רופאי הילדים לפרסם כי אין שום בסיס רפואי לביצוע שגרתי של מילה ביילודים.¹¹⁵ הנזקים הגורעים מתפקודם הפיזי או המיני של הגברים, ממלאים את עקרון הנזק של נוסבאום ומערערים את גישה לפיה אין למילה שום אפקט או אפקט חיובי על התפקוד המיני והפיזי. **כך, מתבטאת חוסר העקביות בעמדת הליברלים בנוגע למילת גברים. מאחר ואף שזו מבוצעת בסביבה רפואית מערבית מחוטאת, היא מעניקה לנו דמיון למילת הנשים.**

כאב, טראומה וכפייה פיזית

מילת נשים:

כאב: המילה מבוצעת בחלק רגיש במיוחד בגוף, כשהנימולה בהכרה מלאה עם מעט או ללא חומרי הרדמה.¹¹⁶ רף הכאב מצביע שהמילה מלווה בכפייה רבה ובאלימות בדומה לאונס או תקיפה.¹¹⁷ **כפייה פיזית:** על פי נוסבאום, פגם בתפקוד וגריעה מיכולות שאינם הכרחיים, מהווים מאורע מספיק להתערבות. במילת נשים, הנשים אינן מסוגלת לתת הסכמה מיועדת תחת תנאים של כפייה פיזית ופטריארכאלית שלא כמו מנהגי הדיאטה ואידיאל היופי הנובעים מהעדפה תרבותית מסתגלת.¹¹⁸

מילת הגברים:

כאב וטראומה: תומכי מילת הגברים טוענים שהיילודים אינם מסוגלים לחוות או לזכור כאב.¹¹⁹ אך, הכאב במחיצת העורלה וכריתתה¹²⁰ הוא כה חמור שהתינוקות צועקים ובוכים בהיסטריה ויכולים לחוות

¹¹⁰ O'Farrell, N. and M. Egger (2000) 'Circumcision in Men and the Prevention of HIV Infection: A "Meta-analysis" Revisited', International Journal of STD & AIDS 11(3): 137-42.

¹¹¹ Dowsett, G.W. and M. Couch (2007) 'Male Circumcision and HIV Prevention: is There Really Enough of the Right Kind of Evidence?' Reproductive Health Matters 15(29): 33-44.

¹¹² organization for economic co-operation and development countries

¹¹³ Maden C, Sherman KJ, Beckmann AM, et al. History of circumcision, medical conditions, and sexual activity and risk of penile cancer. J Natl Cancer Inst 1993;85:19-24.

¹¹⁴ Brinton LA, Reeves WC, Brenes MM, et al. The male factor in the etiology of cervical cancer among sexually monogamous women. Int J Cancer 1989;44:199-203.

Terris M, Wilson F, Nelson JH. Relation of circumcision to cancer of the cervix. Am J Obstet Gynecol 1973;117:1056-66.

¹¹⁵ Gollaher, D.L. (1994) 'From Ritual to Science', Journal of Social History 28(1): 26.

¹¹⁶ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181-207

¹¹⁷ Walker, A. and P. Parmar (1996) *Warrior Marks*. London: Harcourt Brace.

¹¹⁸ Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press, 126.

¹¹⁹ Gollaher, D.L. (1994) 'From Ritual to Science', Journal of Social History 28(1): 17-19.

קשיי נשימה קטלניים כמו חנק ודום נשימה.¹²¹ הכאב נובע מקריעת הערלה מהעטרה שהינן שכבות דבוקות ומשפשוף פני העטרה בחיתול התינוק.¹²² למרות יכולתו הנמוכה של הזיכרון התת הכרתי,¹²³ מחקרים מאשרים שפגיעה ברקמות בינקות וטראומת הכאב הנגרם במילה, גורמים לשינויים ארוכי טווח בתהליכי העיבוד העצבי המרכזי ובתגובות לגירויים מכאיבים אצל פעוטות.¹²⁴ שמראים סימנים של לחץ פוסט טראומתי.¹²⁵

כפייה פיזית: הליברלים, שמקור דאגתם העיקרי ביחס למילת הנשים הוא שהיא מפרה את אוטונומיית שלמות הגוף, צריכים להגיב למילת הגברים בצורה דומה. המילה מבוצעת בפעוטות צעירים יותר ממילת הנשים והיא אינה רצונית¹²⁶ ומתבצעת עם מעט או שום חומרי הרדמה על יילודים הכפותים בכוונה לגרום לשינוי בלתי הפיך בגופם.¹²⁷ גברים שנימולו בינקותם או בילדותם ללא הסכמתם מתארים את הרגשתם כיום במושגים של אינוס, עינוי, הטלת מום ותקיפה מינית.¹²⁸ ככל הנראה, תמיכת הליברלים במילת הגברים נובע מהאמונה לפיה הצורך הרפואי¹²⁹ עולה על הסכמתם של קטינים.¹³⁰

כפייה פיזית בהקשר למניעת איידס: אף נוסבאום לא תתמוך בביצוע מילה, על מנת להגן על היילודים האינדיבידואלים מזיהומים עתידיים (איידס) משתי סיבות: המילה גורמת לנזק על ידי פגיעה ביכולות בכוונה או במקרה ושנית, היא מבוצעת ללא הסכמת היילודים.¹³¹ מבחינה נורמטיבית, קיום יחסים וגיאנאליים, המהווה רק דרך אחת להידבקות באיידס, מבוצע ע"פ נוסבאום ע"י אינדיבידואלים אוטונומיים בבגרותם. דחייה לגיל זה, תאפשר לאינדיבידואלים מבוגרים אוטונומיים את יכולת ההחלטה בנוגע לאספקט חשוב בחייהם: הסרת איבר מעורר תאוה בגופם בהינתן העובדות הרפואיות או להתמודד עם מחסום המניעה ולחילופין לקחת סיכון של סקס לא מוגן. הערך של אוטונומיית האדם ושלמות גופו עולה על תועלות רפואיות פוטנציאליות ומקריות ביחס למחלות שניתן למנען בדרכים אחרות (קונדומים).¹³²

¹²⁰ Warren, J. (1995) 'Circumcision', Lancet 345: 927.

¹²¹ Fleiss, P.M. and F.M. Hodges (2002) What your Doctor May Not Tell you about Circumcision. New York: Warner: 43.

¹²² Warren, J. (1995) 'Circumcision', Lancet 345: 927.

¹²³ Boyle, G.J., R. Golman, J.S. Svoboda and E. Fernandez (2002) 'Male Circumcision', Journal of Health Psychology 7(3): 329–43.

¹²⁴ Taddio A, Katz J, Ilersich AL, Koren G. Effect of neonatal circumcision on pain response during subsequent routine vaccination. Lancet 1997;349:599-603:602.

¹²⁵ Anand KJS, Hickey PR. Pain and its effects in the human neonate and fetus. N Engl J Med 1987;317:1321-9:1326.

¹²⁶ Darby, R. (2003) 'The Masturbation Taboo and the Rise of Routine Male Circumcision', Journal of Social History 36(3): 737–57.

¹²⁷ Lightfoot-Klein, H. (1989) Prisoners of Ritual. London: Harrington: 188.

¹²⁸ Boyle, G.J., R. Golman, J.S. Svoboda and E. Fernandez (2002) 'Male Circumcision', Journal of Health Psychology 7(3): 333.

¹²⁹ ראה ראש פרק בחינה רפואית

¹³⁰ Somerville, M. (2000) The Ethical Canary. Montreal and Kingston: MacGill-Queen's University Press. And Van Howe, R.S., J.S. Svoboda, J.G. Dwyer and C.P. Price (1999) 'Involuntary Circumcision', British Journal of Urology International 83(Supplementary 1): 63–73.

Nussbaum, M.C. (2000) 'Women and Cultural Universals', in M. Baghramian and A. Ingram (eds) Pluralism: The Philosophy and Politics of Diversity, pp. 212. London: Routledge

¹³² Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181–207

כפייה חברתית המובילה לחוסר הבחירה - אי קיום זכות היציאה

הלחץ החברתי וההכרח התרבותי לביצוע המילה מאתגרים את הנחת היסוד של הליברלים המערביים, לפיה גברים מודרים מציווי היופי (דיאטה ואידיאל היופי) שתמיר ונוסבאום מתנגדות אליו בהקשר למילת הנשים.¹³³ לפיכך, כפייה חברתית למילה מובילה לחוסר יכולת בחירה המונעת מגברים ונשים כאחד את זכות היציאה מתרבותם. שכן, פרטים יכולים לוותר על הזכויות הליברליות שלהם ברגע נתון אך אינם יכולים לוותר לנצח על האוטונומיה שלהם. ע"פ יעל תמיר, לחברי הקבוצה יש יכולת בחירה באם לדחות את תרבותם ולעבור הליכי אסימילציה בתרבות אחרת או להישאר בתרבותם ולפעול לשנותה או לקבל על עצמם את תכניה.¹³⁴ כלומר, לפרטים יש זכות יציאה (right of exit) מהקבוצה התרבותית¹³⁵ ולא ניתן להרוס את זכותם לעשות כן בשם אינטרס התרבותי של הקבוצה על ידי כפייה אלימה או משפטית.¹³⁶ עם זאת, הבחירה בזכות היציאה אינה פשוטה או קלה ואינה נעשית כדרך אגב. המדובר בתהליך איטי בו אדם עורך שינוי עצמי שנובע מאימוץ התרבות הקבוצתית.¹³⁷ תרבות היא עניין של זהות ושינוי זהות הוא כעקירת דבר מן השורש – קשה ומכאיב, אך אפשרי. לאדם יש מידה מסיימת של יכולת לעצב את עולמו התרבותי ואת התכנים התרבותיים של חייו, אחרת לא היה כל שינוי בתרבויות האנושיות השונות.¹³⁸

אי קיום זכות היציאה – מילת נשים

התועלות החברתיות של ביצוע המילה גדולות מההשלכות מאי ביצועה: מילת הנשים הפכה לחלק חשוב בזהות התרבותית של ילדות ונשים ומקנה גאווה, בגרות ותחושה של שייכות לקהילה.¹³⁹ קיים ידע צר אודות מקורות מילת הנשים בקרב העוסקים בה פרט לכך שזו מסורת. אך, קיימת מודעות להשלכות השליליות של חוסר מעשה: גינוי, הטרדה ונידוי.¹⁴⁰ לפי תרבותם, נשים לא נימולות הם חסרות שליטה, מחליאות, מלוכלכות, מסריחות, בנות של זונות שצוחקים עליהן כי יש להן את הדבר הזה שמתנדנד בין רגליהן.¹⁴¹ המילה הינה בגדר מוסכמה חברתית הנשלטת ע"י פרסים ועונשים, ולכן קשה למשפחות לאסור את המילה ללא תמיכה מהקהילה הסובבת.¹⁴² בניגוד לתפיסת הליברלים, ההורים

¹³³ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181–207

¹³⁴ Y. Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton, 1993), 88.

¹³⁵ J. Raz, "Multiculturalism: A Liberal Perspective" *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics* (Oxford, 1994), 181

¹³⁶ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 30.

¹³⁷ J. Raz "National Self -Determination" *Ethics in the Morality of Law and Politics* (Oxford, 1994), 132.

¹³⁸ עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת-ישראל, 30.

¹³⁹ World Health Organization, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement* - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

¹⁴⁰ Walker, A. and P. Parmar (1996) *Warrior Marks*. London: Harcourt Brace: 312.

¹⁴¹ Lightfoot-Klein, H. (1989) *Prisoners of Ritual*. London: Harrington: 72, 24, 66.

¹⁴² World Health Organization, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement* - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

פועלים מתוך אמונה חזקה שמה שהם עושים משרת את האינטרס הטוב ביותר עבור הילדה והמשפחה¹⁴³ בהקשר של נישואין הגונים, שהינם הכרחיים לביטחון כלכלי וחברתי לצורך הגשמת אידיאל האימהות והנשיות.¹⁴⁴ המילה משמרת את הבתולין, מרסנת את מיניות האישה ומבטיחה נאמנות משפחתית שהופכת את האישה לרעיה ראויה.¹⁴⁵

לסיכום: נשים אפריקניות רבות הן קורבן למילת נשים וגם מבצעות שלה בשל אמונותיהן התרבותיות.¹⁴⁶ נשים אלו חיות בחברות בהן המילה נחשבת כנורמה הכרחית ואילו שלמות איברי המין נחשבת כמצב חוסר נורמאליות נדיר ומסוכן.¹⁴⁷ בשל דאגותיהן התרבותיות: הלחץ החברתי, הפחד מסטיגמות ודחייה מקהילתן, הן לא ישקלו לוותר על המילה מסיבות של אוטונומיה או שחרור, מאחר ומודעותן להשלכות המילה או לאפשרות הרפואית של שלמות איברי המין קטנה.¹⁴⁸

אי קיום זכות היציאה – ברית מילה

סנקציות חברתיות הנוגעות לציבור החילוני: ההורים המערביים לא משוחררים מהתרבות כמו שאנו נוטים להאמין, אלא חשופים להעדפה מסתגלת. גם במילת גברים קיימות סיבות חברתיות לביצועה, לפיהן: פין לא נימול מהווה מחסום ליחסי משפחה תקינים והצלחה חברתית¹⁴⁹, המשך הדור אבוד אם הילד נשאר לא נימול¹⁵⁰ וכן ילד לא נימול יהיה חשוף להצקות והקנטות בחדר ההלבשה.¹⁵¹ רבים סבורים שנשים ידחו מבחינה מינית גברים לא נימולים מאחר וערלה היא מכוערת, אינה אסתטית וגורמת למחלות.¹⁵²

סנקציות דתיות הנוגעות לציבור הדתי: בתנ"ך המילה הינה מצווה קדושה שעל היהודים מוטלת החובה לקיימה ואחרת הם חשופים לסנקציות:¹⁵³ הימנעות ממילה מהווה הפרת הברית עם אלוהים שמשמעותה היא כריתת הנפש הערלה מהעם היהודי,¹⁵⁴ המילה מונעת פגיעה פיזית של אלוהים.¹⁵⁵ המילה היא תנאי השתייכות ואות כניסה לעם היהודי:¹⁵⁶ הגיור אינו שלם ללא המילה שנועדה להבדיל את העם היהודי בגופו כמו שהוא מובדל בנפשו. ובנוסף, קיים איסור לתת אישה יהודייה לערלים או לקחת אישה מקרב הערלים

¹⁴³ Lightfoot-Klein, H. (1989) Prisoners of Ritual. London: Harrington: 44.

¹⁴⁴ Dorkenoo, E. (1995) Cutting the Rose. London: Minority Rights Group: 45-55.

¹⁴⁵ World Health Organization, Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

¹⁴⁶ Lightfoot-Klein, H. (1989) Prisoners of Ritual. London: Harrington: 10-14, 74-5.

¹⁴⁷ Goldman, R. (1998) Questioning Circumcision: A Jewish Perspective. Boston, MA: Vanguard: 5.

¹⁴⁸ World Health Organization, Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008

¹⁴⁹ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181-207

¹⁵⁰ Goldman, R. (1997) Circumcision: The Hidden Trauma. Boston, MA: Vanguard: 43-45.

¹⁵¹ Katz, M. (2001) 'The Compulsion to Circumcise is Constant: The Reasons Keep Changing', in G.C. Dennisten, F. Hodges and M. Milos (eds) Understanding Circumcision, pp. 55-59. New York: Plenum.

¹⁵² Somerville, M. (2000) The Ethical Canary. Montreal and Kingston: MacGill-Queen's University Press.

¹⁵³ Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami Awad, Male & female circumcision : among Jews, Christians and Muslims : religious, medical, social and legal debate, Warren Center, Pa. : Shangri-La Publications, 2001

¹⁵⁴ בראשית פרק י"ז

¹⁵⁵ שמות פרק ד'

¹⁵⁶ בראשית, פרק ל"ד

הנובע מהיות העם היהודים עם נבחר.¹⁵⁷ **ההפרדה בין הנימולים לערלים היא עד הקבר:** כך, ילד שנפטר טרם ברית המילה, מלים אותו באתר הקבורה ומסירים את עורלתו על מנת להסיר את החרפה מעליו.¹⁵⁸

לסיכום: גם המערביים מתייחסים למילה בחוסר ביקורתיות, מאחר והם קשובים ומודעים רק ליסודות ההנצחה ולטיעונים רפואיים התומכים בהחלטתם להמשיך את המסורת המושרשת והבלתי הפיכה של המילה.¹⁵⁹ מבצעי מילת הנשים והגברים מתעלמים מהסיבוכים ותופעות לוואי שאף נחשבות כנורמאליות ובלתי נמנעות. לעומתם, הסכנות שבאי המילה מוקצנות ביותר והופכות לכדי אמונה טפלה.¹⁶⁰

אי קיום יכולת הבחירה – מילת גברים ונשים

ליברלים מסוגה של סוזאן אוקין טוענים כי יש להרחיב את רגולציית הליברליזם ועקרון האוטונומיה על כל נתיני החברה וגם בהיבטים אינטימיים של חיי משפחות לא ליברליות. ליברלים מסוג זה אינם מתחשבים בהשלכות האכיפה של ערכים ליברליים המבטלים את ההבדלים בין קבוצות במנהגים חברתיים וחיי משפחה ברחבי העולם. לטענתה, יש לאסור את הניתוחים של איברי המין של בנים ובנות עד שיהיו גדולים מספיק להחליט לעצמם. מאחר ויש לשמור לכל אינדיבידואל את האפשרות לא להיות מסומן כתבר בקהילה ולתת לכל אינדיבידואל את הכבוד ע"י הענקת חופש מוחלט להגדיר בעצמם את משמעות איברי גופם תוך שאיפה לחיים טובים ואותנטיים.¹⁶¹ מנגד, קיימת הנחה ליברלית לפיה כל זכר הגיוני ובעל שליטה עצמית שנולד בקהילה בה מילת זכרים מקובלת מבחינה נורמטיבית, יעדיף שהניתוח יתבצע בו כילוד- שלב שבו קל יותר לבצעו. אך, טיעון זה נובע מהנחה לא ליברלית לפיה לא צריכה להינתן לאינדיבידואלים יכולת הבחירה אם להיות חבר בקבוצה, להיוולד לתוכה או להיות חופשי מהשתייכות קבוצתית וזהויות בכלל. שכן, יתכן שגם בקהילה כזאת יהיו גברים שיעדיפו לא להימול או שיעדיפו לימול את עצמם בשלב מאוחר בחיים בו יוכלו לזכור את החוויה ויוכלו לתת לה משמעות אישית ודתית. וכך היו עושים אם היו בעלי יכולת מנטאלית לחשוב על כך ולהביע את רצונם בפני האפוטרופסים שלהם.¹⁶² מצד שני, ע"פ ערכי הליברליזם, ההורים הם אפוטרופסים ליברליים שמטרתם היא קידום יכולת הילד לשליטה עצמית והם מחליטים עבורו החלטות שהן לטובתו, כפי שכל אדם נאור בעל שליטה עצמית היה מחליט בעבור עצמו.

¹⁵⁷ בראשית, פרק כ"ד; בראשית, פרק ל"ד; שופטים, פרק י"ד.

¹⁵⁸ Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami Awad, Male & female circumcision : among Jews, Christians and Muslims : religious, medical, social and legal debate, Warren Center, Pa. : Shangri-La Publications, 2001

¹⁵⁹ Boyle, G.J., R. Golman, J.S. Svoboda and E. Fernandez (2002) 'Male Circumcision', Journal of Health Psychology 7(3): 338.

Richard A. Shweder, Shouting at the Hebrews: Imperial Liberalism v Liberal Pluralism and the Practice of Male Circumcision, Law, Culture and the Humanities 2009; 5; 247

Richard A. Shweder, Shouting at the Hebrews: Imperial Liberalism v Liberal Pluralism and the Practice of Male Circumcision, Law, Culture and the Humanities 2009; 5; 247

Richard A. Shweder, Shouting at the Hebrews: Imperial Liberalism v Liberal Pluralism and the Practice of Male Circumcision, Law, Culture and the Humanities 2009; 5; 247

סיכום: התנהגות אנושית אינה תמיד תוצר של בחירה חופשית, אלא כפייה של הורים יהודיים/מוסלמיים המלים את בניהם/בנותיהם.¹⁶³

מחויבות דתית

העובדה לפיה מילת גברים לא נתפסת כמעשה מסורתי אלא כמחויבות אלוהית עבור היהודים והמוסלמים, נותנת הסבר נוסף לפער בגישות הליברליות בין מילת גברים מול מילת נשים. קיימת נכונות גדולה יותר לגלות סובלנות לאמונה דתית המהווה את רצון האל לעומת תרבות סתמית ומנהג חברתי שמייצג תפיסה זמנית של טוב. עם זאת, אמונתם האמיתית של המוסלמים ביסודות מילת הנשים לא מנעה מנוסבאום¹⁶⁴ מלאסור אותה. הליברלים המתנגדים למילת נשים ולא למילת גברים נוקטים בגישות תיאולוגיות, אך בפועל תפקיד הדת בסובלנותם למחויבות האלוהית, הוא תועלתני ומוגבל לנוחיותם בלבד.¹⁶⁵

מילת נשים: לוקהרט¹⁶⁶ טוענת שהמאמץ החקיקתי לבער מנהג תרבותי צריך לקחת בחשבון את המחויבות האלוהית שנובעת מעקרון האוטונומיה. גישה זו היא קריטית להבנת המשמעות הדתית שתאפשר לתקשר בצורה אפקטיבית עם אלו שיתמכו או יתנגדו למילת הנשים בגלל מחויבותם הדתית ולעזור לאלו שיבקשו להמציא אסטרטגיה רגישה לאמונות דתיות.¹⁶⁷ לוקהרט שוללת רציונאליים אלו בהקשר למילת נשים ואומרת שהפרכה תיאולוגית של כתבי הקודש תפריך את הציווי האלוהי שעומד בבסיס האמונה במנהג מילת הנשים ולכן אין לקיימו.¹⁶⁸

ההפרכה התיאולוגית: החיבור בין האסלאם למקור התופעה נתון במחלוקת בין היסטוריונים שונים. ע"א שמרבית העוסקים בתופעה משייכים עצמם לאסלאם, קיימים מחד, שבטים לא אסלאמיים שמקיימים את המילה. מאידך, רבים מהמוסלמים לא מקיימים את המילה. פעילים אסלאמיים מתנגדים בצורה עיקשת לקשר בין האסלאם למילת הנשים,¹⁶⁹ לטענתם ולטענת לוקהרט,¹⁷⁰ אין עדות לתופעה בקוראן, אלא, היא מוזכרת כמסורת בhadiths בסונה ובכתבי קודש מאוחרים לקוראן והאותנטיות שלה מוטלת בספק מאחר והיא לא מחילה ציווי לימול.¹⁷¹ בנוסף, מילת הנשים וכתבים פוסט קוראניים סותרים את מקורות הקוראן.¹⁷² האסלאם לא מדכא את מיניות האישה, ולא מחשיב סקס כמשהו מבייש. הנרתיק הנשי נברא ע"י אלוהים, אינו נחשב למחלה ואינו גורם לה. לוקהרט טוענת שהדוקטרינות המוסלמיות מכילות מחויבות תיאולוגית לשלמות הגוף ואיסור שלילה כוחנית של עונג מיני מאיברים טבעיים יצירי

Richard A. Shweder, Shouting at the Hebrews: Imperial Liberalism v Liberal Pluralism and the Practice of Male Circumcision, *Law, Culture and the Humanities* 2009; 5; 247¹⁶³

¹⁶⁴ Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press.

¹⁶⁵ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* *Ethnicities*, Vol 10(2):181–207

¹⁶⁶ Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press.

¹⁶⁷ Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press: 28/

¹⁶⁸ Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press.

¹⁶⁹ WOMANKIND Worldwide, *Female Genital Mutilation religious and legal perspectives* (2006).

¹⁷⁰ Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press: 30.

¹⁷¹ Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press.

¹⁷² Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press: 30.

הבריאה. אף התועלות הבריאותיות אינן מצדיקות גריעה פיזית ומינית מהיצירה האלוהית. מכאן, המנהג מונצח ע"י כפייה חברתית וכתבי קודש פוסט-קוראניים המוטלים בספק.¹⁷³

מילת גברים: ביהדות המילה מעוגנת במסורת של מאמיניה שנותנת לה את הלגיטימיות השמורה לרוב למנהגים הנסמכים על כתבי הקודש. המילה היא המצווה הראשונה שניתנה לאברהם אבינו לאות ברית עולם בינו לבין ה' וזרעו אחריו.¹⁷⁴ לאורך כל ההיסטוריה היהודית נתנו הוגי דעות יהודיים ביטוי למשמעות ולחשיבות המילה בקרב העם היהודי לפיה כל הבנים צריכים להימול כדי להיות יהודים.¹⁷⁵ מצוות המילה נתפסת כשקולה כנגד כל המצוות שבתורה ומפר המילה אין לו חלק בעולם הבא.¹⁷⁶ בנוסף, המילה אינה נתפסת כפגם אלא כשלמות: אדם אינו נולד שלם ואין הוא הופך לכזה עד אשר מתבצעת בו המילה.¹⁷⁷ אומות העולם שביקשו לפגוע בקיומו של העם היהודי ראו באיסור קיום המילה כדרך לדיכוי העם היהודי ויהודים מסרו את נפשם על מנת לקיימה. בנוסף, המילה מביאה לידי ניקיון וטהרה לבל תצטבר תחת עור הערלה זוהמה.¹⁷⁸ בניגוד לאמונה הרווחת, לפי הרמב"ם המילה הופכת את הגברים למוסריים ומבדילה אותם מבחינה פיזית ורוחנית מהגויים.¹⁷⁹ **עם זאת, בניגוד להטבלה בנצרות, מילת הגברים אינה חובה, מאחר וכל ילד שנולד לאימא יהודייה הינו יהודי.**¹⁸⁰ הרעיון לפיו ההתנגדות למילה פירושה התנגדות ליהדות, התפתח ע"י רבנים אורתודוקסים במאה ה-19 כתגובה לסירובם של רפורמיים למול את בניהם. לכן, טענו שגבר לא נימול נדון לכרת (מודר מפעילויות דתיות).¹⁸¹ לכן אורתודוקסים פחדו לא לימול את בניהם. הרפורמים ניסו להתחמק מהכריתה ע"י ערעור המקורות ההיסטוריים של הברית של אברהם, ע"י הגדרתה כמנהג פרי-מונותאיסטי שנועד לחזק את העמדה ההגמונית שמטרתה להפוך את המאמינים לתלויים באנשי הדת.¹⁸² בנוסף טענו שהמילה ברברית ופסולה והחוסר במנהג מקביל לנשים¹⁸³ מוכיח שהמילה אינה קדושה ואינה סממן הכרחי ליהדות.¹⁸⁴ לטענתם, המדובר בדיכוי מגדרי בו גברים נימולים הם ברי החלטה השולטים על נשים שאינן נימולות, שהן בעלות זכות החלטה חלקית הכפופות להם.¹⁸⁵ עם זאת, מילת הגברים נפוצה כיום גם בקרב יהודים שאינם שומרים מצוות, המאמינים שהמילה הכרחית

¹⁷³ Lockhat, H. (2004) Female Genital Mutilation. Enfield: Middlesex University Press: 33-34

¹⁷⁴ ספר בראשית, פרק י"ז

¹⁷⁵ Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami Awad, Male & female circumcision : among Jews, Christians and Muslims : religious, medical, social and legal debate, Warren Center, Pa. : Shangri-La Publications, 2001

¹⁷⁶ רבי בן יעקב בן אשר בן הרא"ש, "הטור"

¹⁷⁸ Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami Awad, Male & female circumcision : among Jews, Christians and Muslims : religious, medical, social and legal debate, Warren Center, Pa. : Shangri-La Publications, 2001

¹⁷⁹ Maimonides, M. (1963) The Guide of the Perplexed. Chicago: Chicago University Press.

¹⁸⁰ Goldman, R. (1998) Questioning Circumcision: A Jewish Perspective. Boston, MA: Vanguard.: 16/

¹⁸¹ Cohen, S.J.D. (2005) Why Aren't Jewish Women Circumcised? Los Angeles, CA: University of California Press.

¹⁸² Hoffman, L.A. (1996) Covenant of Blood. Chicago: Chicago University Press.

¹⁸³ Judd, R. (2003) 'Circumcision and Modern Jewish Life', in E.W. Mark (ed.) The Covenant of Circumcision, pp. 142-55. London: Brandeis University Press.

¹⁸⁴ Cohen, S.J.D. (2005) Why Aren't Jewish Women Circumcised? Los Angeles, CA: University of California Press.

¹⁸⁵ Nussbaum, M.C. (1999) Sex and Social Justice. New York: Oxford University Press: 403, no.2.

לזהות היהודית¹⁸⁶ ואינה ניתנת לדיון¹⁸⁷ וזאת על אף התרחבות המנהג לגויים וההתפתחות ההיסטורית של המנהג.¹⁸⁸

סיכום: למוטיבציה הקהילתית להמשכיות הזהות ולמסורת קהילתית מבוססת, חשיבות גדולה יותר מאשר נכונות כתבי הקודש והדיוק ההיסטורי.¹⁸⁹ עם זאת, מתן חשיבות רבה לנכונות כתבי הקודש ואימות היסודות התיאולוגיים, יאלץ לתת תוקף למסורות פוגעניות ולא רצויות אחרות כגון: אלימות או אפליה על רקע מיני המהוות ציווי קוראני. נוסבאום ולוקהרט אינן מסוגלות להמציא מדיניות או אסטרטגיה רגישה למצוות דתיות כאלו. לכן, בהקשר למילת נשים, כשהן מוכרחות לבחור בין כבוד לאוטונומיה הרוחנית לבין ההגנה על שלמות הגוף, הן שולפות את כרטיס הנזק הפיזי ולא את ההתנגדות התיאולוגית. בהקשר למילת גברים, הנתפסת כציווי אלוהי אף שאינו תנאי ליהדות, לוקהרט ונוסבאום משתמשות בכתבי הקודש בצורה שטחית ופרגמטית ומסתמכות עליהם כבסיס לסובלנות למילת הגברים. כפי שכהן אלמגור וקימליקה טוענים, הפרת הזהות האוטונומית עלולה גם היא לגרום לנזק.¹⁹⁰ שכן, איסור ביצוע אמונה דתית אלוהית עלול להשחית את אמונותיו החשובות ביותר של אינדיבידואל, דורש כפייה ועלול לגרום למהלכים א-ליברליים.¹⁹¹

הפיתרון הרב תרבותי למילת נשים:

באב פיזל¹⁹² טוענת שקיימת נקודת מבט רב תרבותית שמאפשרת התאמה בין תרבות אינדיבידואלית שבה האישה או הוריה מבקשים להיות חריגים לבין נורמה שמתנגדת למילת נשים בחברות מערביות ואוטונומיה של זכויות קולקטיביות.

היחס למילת נשים במדינות המערב: גלי ההגירה מארצות בהן מבוצעת מילת הנשים לאירופה וצפון אמריקה, גרמו לכך שמילת הנשים אינה עניין חיצוני אלא עניין חברתי חשוב בדמוקרטיות מערביות. מילות הנשים מבוצעות בקרב קהילות מהגרים באירופה וצפון אמריקה במתקנים רפואיים במדינות עצמן או בארצות המוצא, כשחברי המהגרים לוקחים את בנותיהם לחו"ל בכדי לימולן.¹⁹³ כך נוצרת התנגשות בין ערכי הליברליזם לערכי הרב תרבותיות בנימוק שיש בסיס של ערכים מערביים שלא ניתן להתפשר

¹⁸⁶ Tabory, E. and S. Erez (2003) 'Circumscribed Circumcision', in E.W. Mark (ed.) The Covenant of Circumcision, pp. 161–66. London: Brandeis University Press.

¹⁸⁷ Wechterman, E. (2003) 'A Plea for Inclusion', in E.W. Mark (ed.) The Covenant of Circumcision, pp. 188–93. London: Brandeis University Press.

¹⁸⁸ Gollaher, D.L. (2000) Circumcision. New York: Basic: 13.

¹⁸⁹ Cohen, S.J.D. (2005) Why Aren't Jewish Women Circumcised? Los Angeles, CA: University of California Press.

¹⁹⁰ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181–207

¹⁹¹ Johnson, M. *Male genital mutilation: Beyond the tolerable?* Ethnicities, Vol 10(2):181–207

¹⁹² Bhabha, Faisal, Between Exclusion and Assimilation: Experimentalizing Multiculturalism *McGill Law Journal* (2009), volume 54, issue 1, p. 45-90

¹⁹³ See [Ontario Human Rights Commission](#), Policy on Female Genital Mutilation (FGM) (Toronto: [OHRC](#), 2000) at 11, online: Ontario Human Rights Commission <<http://www.ohrc.on.ca/en/resources/Policies/PolicyFGM2/pdf>> [OHRC, Policy on FGM]; Omayma Gutbi, Preliminary Report on Female Genital Mutilation (FGM) (Ontario Violence Against Women Prevention Section of the [Ontario Women's Directorate](#), 10 April 1995)[unpublished].

עליהם בשם התאמה תרבותית. הגישה שאומצה ברוב הדמוקרטיה המערביות הייתה לחסל את כל הניתוחים באיברי המין של בנות שאינם מסיבה רפואית.¹⁹⁴ בקנדה ההתייחסות למילת הנשים היא כתקיפה בנסיבות מחמירות.¹⁹⁵ הגדרתה ככזו נועדה להרתיע רופאים המבצעים אותה והורים השוקלים למול את בנותיהם, פן יסתכנו באישום פלילי.¹⁹⁶

הפמיניזם הליברלי: ההתנגדות למילה נובעת מהשלכותיה הפיזיולוגיות והפסיכולוגיות ומהגדרתה (על ידי הפמיניסטיות, הליברליות ומגני זכויות אדם) ככלי לביסוס וקידום הפטריארכיה.¹⁹⁷ לטענתם, חיתוך איברי המין של הבנות כמוהו כהפשטת בנות מזהותן המינית וייעודן לחיים בהן הן נשלטות על ידי גברים-חיים חסרי עונג של עשיית תינוקות. תפיסה זו נוגדת את הלחץ שמפעילות אימהות על בנותיהם להימול ואת העובדה שמילת הנשים מבוצעת ע"י נשים עסקניות בקהילה כתנאי לכניסת לקהילת הנשים. גישה זו לא נותנת משקל לשיקולי תרבות ולהקשר הרחב של קשרים חברתיים ותרבותיים, שכן, ההגנות העומדות בבסיס מילת הנשים המדגישות את העונג הנשי כטוב וכזכות יסוד, הינן סטריאוטיפיות מאחר ומדובר בסטנדרט גברי ופטריארכאלי.¹⁹⁸ כך גם הניתוחים האסתטיים המקבילים במערב כמו הגדלת שפתיים, הגדלת חזה וניתוח פנים, יתפסו כלא מובנים בתרבויות אחרות. בנוסף, נשים בוגרות רואות במילה פולחן מעצים בניגוד לשיח זכויות האדם,¹⁹⁹ וההתנגדות לביצוע המילה בהן לא יחשב כהגנה ממשלתית על חסרי ישע אלא כהפרה מפלה של אוטונומיית הנשים מאחר והחוק הפלילי לא מגן על מילת יילודים.²⁰⁰

הסיבה לקיום רב תרבותית עם הגנות פנימיות: הגישה נובעת מהכרח רב תרבותי לפיו יש לעשות את המאמץ ההכרחי להבין את התרבות מנקודת המבט של האדם והקבוצה הייחודית. מילת הנשים היא חלק אינטגרלי בתרבויות רבות ולמרות פגיעתה באנשים בתרבויות אחרות, יש להבינה מול הקשרה התרבותי. האיזון יראה שאיסור מוחלט של המנהג, יערער ערכים של חופש דת ושוויון על רקע מיני (כיוון שהמילה מותרת בקרב יילודים זכרים) או גזעי או לאומי או אתני (כיוון שהאיסור מפריד בין אנשים מרקעים שונים). איסור מוחלט, שאינו לוקח בחשבון מאפיינים תרבותיים, נוגד את המורשת הרב תרבותית המשותפת של קנדה, כמעניקה חסינות למנהגים אלו מאשר אחרים ונראה ככלי בוטה מדי להתגוננות מול הנזקים של מילת נשים וילדים. בנוסף, קביעת גיל ההסכמה הקנדי כגיל 18 אינו מותאם לתרבויות בהן מבוצעת המילה, לפיהן בנות בגיל 12 יכולות להסכים ליחסי מין ובנות 16 יכולות להינשא. גיל זה מתפרש

¹⁹⁴ ראה ראש פרק: סקירה משפטית של מילת נשים.

¹⁹⁵ The Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, as am. by S.C. 1997, c. 16, s. 5.

¹⁹⁶ Pursuant to the Criminal Code, any person who takes steps for the purpose of removing a girl to have genital surgery performed on her in another country is subject to criminal prosecution and imprisonment for up to five years (ibid., s. 273.3).

¹⁹⁷ See e.g. OHRC, Policy on FGM, supra note 84 at 5-6

¹⁹⁸ Tamir yael, Hands Off Clitoridectomy: What Our Revulsion Reveals About Ourselves" Boston Review XX 1:3 (Summer 1996) 21 at 21).

¹⁹⁹ Richard A. Shweder, "What About Female Genital Mutilation?" and Why Understanding Culture Matters in the First Place"

²⁰⁰ Martha Minow & Hazel Rose Markus, eds., Engaging Cultural Differences: The Multicultural Challenge in Liberal Democracies (New York: Russell Sage Foundation, 2002) 216 at 227-29

כחוסר כבוד כלפי יכולתן של הבנות להחליט החלטות בנוגע לגופן או כלפי זכות הוריהן להחליט החלטות בנוגע לחינוכן הדתי או התרבותי. כידוע, גם החלטה של אישה בוגרת עלולה לנבוע ממודעות שגויה.²⁰¹

רב תרבותיות חוקתית: הרב תרבותיות מכירה בכך שמילת הנשים היא מנהג משמעותי וחשוב לאינדיבידואלים, משפחות ואזרחים בדמוקרטיה מערבית מתוך שוויון והימנעות משיפוט אתני. לכן, יש לבדוק את תרבות המיעוט על פי תנאיו שלו. עם זאת, מדיניות מערבית ליברלית מתירנית וסתגלנות במטרה לשמור על תרבות המיעוט, הינה אבסורדית לאור איסור מילת הנשים במדינות אפריקניות. במקרים רבים שימוש בחוק במטרה להפחית, למתן, או לבער את מילת הנשים עלול לתת רוח גבית ולהציף מסורת נעלמת ע"י "תרבותיות תגובתית": קהילה שחשה כלואה במדיניות התבוללות וחשה סכנת הכחדה של המסורות שלה, מגנה עליהן במטרה לשמר את התרבות מתחת לפני השטח ולהצילה מהכחדה.²⁰² לכן, יש לנקוט ברב תרבותיות חוקתית בצורת הצהרה הדרגתית שתאפשר למיעוטים תרבותיים לחוות נאמנות למדינה ע"י מרחב משותף של פרויקטים חוקיים שימקסמו את השיח הציבורי, את יכולת הקליטה של קהילות מיעוט בשולי החברה ויעוררו קולות של קידמה בקהילות למאמץ משותף לאמץ את התרבות השלטת.²⁰³ פרויקטים אלו יאפשרו דיאלוג בו קהילות מיעוט יוכלו לתקשר עם אחרים בצורה בונה ותוך תהליך הגדרה תרבותית, פיתוח השקפה נורמטיבית וקונצנזוס חדש.²⁰⁴ למשל, שני תיאורטיקנים ג'וזף קרנס ומליסה וויליאמס, התומכים בגישת הפרויקטים החוקתיים, טוענים שניתן לאפשר צורות מתונות של המנהג²⁰⁵ המאפשרות חיתוך קטן יותר המקטין את הסיכון לבנות ודומה למילת היילודים. רב תרבותיות חוקתית יכולה לבוא לידי ביטוי בהצהרה מצטברת במורשת המשותפת, יצירה ועיצוב פנימי מחדש של מנהגים תרבותיים כגרסה מתקדמת וליברלית יותר.²⁰⁶ הגרסה המתונה תיתן לגיטימיות לתרבות המיעוט עצמו ורשות כניסה לתרבות השלטת המשותפת.

בעייתיות יישום רב התרבותיות החוקתית:²⁰⁷ דוגמאות למודלים של רב תרבותיות חוקתית במערב כבר פגשו התנגדויות אידיאולוגיות. כך, במקרה של מהגרים סומליים בסיאטל שביקשו לימול את בנותיהם בבית חולים מדינתי. בית החולים הסכים בתחילה להצעת פשרה לפיה יבוצע חתך קטן בראש הדגדגן ללא

²⁰¹ Martha Minow & Hazel Rose Markus, eds., *Engaging Cultural Differences: The Multicultural Challenge in Liberal Democracies* (New York: Russell Sage Foundation, 2002) 216 at 227-29 (arguing that the data most commonly cited about the adverse health effects of female genital alterations are "fatally flawed").

²⁰² Ayelet Shachar, *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001) at 3.

²⁰³ Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Clarendon Press, 1995) at 94 [emphasis omitted].

²⁰⁴ Seyla Benhabib, *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era* (Princeton: Princeton University Press, 2002)

²⁰⁵ Susan Wolf, "Comment" in Charles Taylor, *Multiculturalism and "The Politics of Recognition"*, ed. by Amy Gutman (Princeton: Princeton University Press, 1992)

²⁰⁶ Angela Wasunna, "Towards Redirecting the Female Circumcision Debate: Legal, Ethical and Cultural Considerations" (2000) 5 McGill J. Med. 104 at 106

²⁰⁷ Bhabha, Faisal, *Between Exclusion and Assimilation: Experimentalizing Multiculturalism* McGill Law Journal (2009), volume 54, issue 1, p. 45-90

כריתת רקמות שתטיל סיכון קטן על הבנות. אך, בסוף נסוג בו מהסכמתו לנוכח לחץ ציבורי.²⁰⁸ ניסיונות אלו רלוונטיים לניווט הקשה בין זכויות הוריות לצרכי ילדיהם. מאחר וקיים קונצנזוס לחופש הבחירה של נשים בוגרות להסכים לניתוחים בגופן, ישנה חשיבות רבה לפשרות מסוג זה, המספקות את הצרכים התרבותיים של המשפחה ואינן מהוות סיכון לילד. פוטנציאל הגמישות והשינוי מתאפשר לאור קיום צורות שונות של מילה בקבוצות ובאזורים שונים. בנוסף, קיימת אפשרות לדחות את קיום המילה בקרב מהגרים חדשים או כאלו שאין להם ילדים קטנים ובכך לאפשר למשפחות להיטמע בסביבתן. כך, יתכן והעדפויותיהן התרבותיות ישתנו עם הזמן באמצעות תהליך אינטגרציה באוכלוסייה השלטת. דחייה לגיל הבגרות של הבנות תאפשר לבנות לקבוע איזה סוג של הליך הן רוצות לעבור, וייווצר תהליך של ייעוץ והחלטה משותפת, אף אם להורים עדיין תהא השפעה בנושא.

לסיכום: ההכרה במורשת רב תרבותית משותפת הינה מודל סתגלני אפשרי של חקיקה של מיעוט בשטח ציבורי על מנת להבטיח את הישרדות התרבויות בפרמטרים של קנדה.

סיכום ומסקנות

מילת הגברים ממשיכה להיות ההליך הניתוחי הנפוץ ביותר בעולם המודרני. והוא נקי מחילוקי דעות ואינו מסב תשומת לב בדומה לאיסור העולמי למילת הנשים. קיים שוני מוחלט במוטיבציה לביצוע מילת הגברים שנובעת מטעמים דתיים, היגייניים ואסתטיים בשונה ממילת נשים שמבוצעת מטעמים של טוהר ושימור הבתולין. בנוסף, קיימת תפיסה שמילת הגברים לא נעשית בכוונה לדכא את התשוקה והחשק המיני של הגברים.²⁰⁹ וזאת על אף, המקורות ההיסטוריים שמראים שמילת גברים הופצה כאמצעי למנוע אוננות ולדכא את יצרם המיני של גברים. בעבודתי הראיתי את חוסר העקביות האנליטית והנורמטיבית בגישתה של נוסבאום. אמונתה לפיה מילת הנשים בלתי נסבלת על בסיס דיכוי יכולות כגון שלמות הגוף וגרימת נזק מיני, פיזיולוגי ופסיכולוגי והנצחת כוחות חברתיים כופים. נוגדת את התייחסותה למילת הגברים כלא מזיקה. כפי שהראיתי בעבודתי בדיקת היסטוריית מילת הגברים ומחקרים מדעיים מלמדים על השפעותיה על התפקוד המיני, הפיזיולוגי והפסיכולוגי. ישנו דמיון איכותי ולא כמותי בין מילת הגברים והנשים. ע"א שהספרות הרפואית חלוקה יותר בנושא מילת הגברים מאשר מילת הנשים, הדבר לא צריך למנוע מנוסבאום וליברלים מערביים נוספים להתנגד לשתיהן. שכן, הגנה על יכולות כגון שלמות הגוף מתעלה על תועלות רפואיות מקריות (הפחתת הסיכון להידבקות באיידס).

ההבדל בגישות למילת נובע מכך שהמודעות לנזק מושפעת מאמונות תרבותיות הקשורות למיניות, פיזיולוגיות ויחסים בין המינים והגישה להתערבות מושפעת מדאגה פרדיגמטית לסובלנות דתית. עקביות

²⁰⁸ Doriane Lambelet Coleman, "The Seattle Compromise: Multicultural Sensitivity and Americanization" (1998) 47 Duke L.J. 717 at 723.

²⁰⁹ Lockhat, H. (2004) Female Genital Mutilation. Enfield: Middlesex University Press: 20.

בגישה הליברלית תושג על ידי שקילת מחדש של ההיבטים של סכימה הכוללת אלמנטים של דיכוטמיה מינית מדכאת וקריאה פרגמטית של כתבי הקודש. וכך, יחסם של הליברלים למילת גברים ונשים יהיה זהה. זוהי גישתם של הליברלים קימליקה וכוהן אלמגור, המגלים סובלנות לצורות מתונות של מילת נשים ע"י הקבלות למילת הגברים.

מגמה הקבלה בשתיקה של מילת הגברים עתידה להשתנות לנוכח הצהרותיהם של הארגונים הרפואיים שאומרים שאין למילת הגברים נחיצות רפואית לביצועה כשיגרה, הצעת החוק שהוגשה בנושא ונכונות בית המשפט העליון במדינת ישראל לדון בחוקיות המילה בעתיד. כמו כן, קיומם של גלי ההגירה הרבים ממדינות בהן מילת הנשים היא מנהג תרבותי הכרחי, מכריחים את מדינות המערב לדון במנהג ברצינות ולא לפטור אותו כלאחר יד. שכן, גם בהקשר של מילת גברים, קיים מגוון רחב של מילות גברים בהן המילה כטקס מיני מכוון המעיד על אומץ ליבם של הגברים המאמצים לקרבם תכונות של לוחם. אכן, קיים פער בין התנגדות עקרונית והוראה מדינית. צעדים מדינתיים שיאמצו במטרה לעודד או למנוע מילת גברים ונשים דורשים בדיקה למגוון של נושאים שמטבעם פרגמטיים ונסיבתיים. שכן, צעדים דרסטיים רק יגרמו לביצוע המנהג מתחת לפני השטח ולא לחיסולו. כפי שהראיתי בעבודתי, מודל סתגלני של מורשת רב תרבותית משותפת באמצעות חקיקה של מיעוט בשטח ציבורי, יכול להצליח בקנדה ואין לי ספק שקיימים פתרונות נוספים שיביאו ליחס זהה למילת הנשים בדומה למילת הגברים. או לחילופין להתפכחות ביחס לרעיון מילת הגברים: ממנהג המנקר בנבכי הנשמה היהודית להקשבה לאמת מדעית ברורה וחד משמעית שתביא להורדת שיעורי המילה בדומה לנעשה בארה"ב (90% נימולים באמצע המאה ה-20 ו-66%-55% כיום)²¹⁰.

²¹⁰ עורלה לגויים, גלובס 19/07/2005. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=935736>

רשימה ביבליוגרפית:

מקורות בשפה העברית:

א' מרגלית ומ' הלברטל, "ליברליזם וזכות לתרבות רב תרבותיות במדינה דמוקרטית ויהודית: ספר הזיכרון לאריאל רוזן-צבי (מ' מאוטנר, א' שגיא ור' שמיר עורכים, תשנ"ח), 93, 97.

אס-סעדאוי, נ. 1988. מאחורי הרעלה, מאנגלית שפי פז, גבעתיים: מסדה, ע"ע 30-47.

בג"ץ 578/98 העמותה נגד חיתוכים באברי המין בתינוקות וחא' נ' שר הבריאות ואח' (לא פורסם).

בראשית פרק י"ז

בראשית, פרק כ"ד ;

בראשית, פרק ל"ד

הרמב"ם, הלכות מילה, פרק ב', הלכה ד'.

חוק זכויות החולה תשנ"ן - 1996.

יהושע, פרק ה' ;

מ' וולצר, על הסובלנות (תשנ"ט, תרגום: ע' לוטם), 9.

ניסן רובין, "משיכת העורלה ותקנת הפריעה" ציון 1989, 117-105: 117, 54.

סעיף 1 לפקודת הרופאים [נוסח חדש], התשל"ז-1976

סעיף 22 לחוק הכשרות המשפטית והאפוטרופסות (התשכ"ב-1962).

סעיף 3 לתקנות בריאות העם (טופסי הסכמה), תשמ"ד-1984

סעיף 62 לחוק סדר הדין הפלילי [נוסח משולב], תשמ"ב-1982.

סעיף 65(1) לפקודת בריאות העם מס' 40 לשנת 1940

סעיפים: 34 כד' (הגדרת חבלה), 333 (חבלה חמורה), 334 (פציעה), 335 (חבלה ופציעה בנסיבות מחמירות), 329 (חבלה בכוונה מחמירה) סעיפים: 323, 337, 368א (עבירה של הפרת חובת ההורה או אחראי לקטין למנוע התעללות בקטין או חבלה בגופו), 368 ג' (התעללות בקטין וחסר ישע). לחוק העונשין, תשל"ז-1977 - רבדים.

סעיפים: 368ב' של (תקיפה קטין או חסר ישע) ו 379 (תקיפה סתם) לחוק העונשין, תשל"ז-1977 - רבדים.

עזרא, פרק מ"ד

עיוני משפט | כרך כז (תשס"ג-תשס"ד) גרשון גונטובניק, הזכות לתרבות בחברה ליברלית ובמדינת ישראל, 23

עסלי ע, חמאיסי נ., אבורביעה י., בלמקר ח. ברית מילה בנשים. הרפואה, 461,462: 461-4, 122: 1992

עתי"ם. ברית מילה לגברים בוגרים מפחיתה הנאתם מיחסי מין. מעריב, 31.10.1991.

רבי בן יעקב בן אשר בן הרא"ש, "הטור"

רבי משה בן מימון. מורה הנבוכים, חלק שלישי. ירושלים, הוצאת מוסד הרב קוק, תשל"ב, 1972: פרק מט, תרסג.

שוחטמן, אליאב, מילה בהכשר בג"ץ, שערי משפט, 3 (2): 203-214, 2003

שופטים, פרק י"ד.

שמות פרק ד'

שמות, פרק י"ב ;

מקורות בשפה האנגלית

Ahmadu, F. (2001) 'Rites and Wrongs', in B. Shell-Duncan and Y. Hernlund (eds) Female 'Circumcision' in Africa, pp. 283-312. London: Lynn Rienner, 297-310.

Aldeeb Abu-Sahlieh, Sami Awad, Male & female circumcision : among Jews, Christians and Muslims : religious, medical, social and legal debate, Warren Center, Pa. : Shangri-La Publications, 2001

- Amnesty International, *Human Rights Are Women's Rights* (1995)
- Anand KJS, Hickey PR. Pain and its effects in the human neonate and fetus. *N Engl J Med* 1987;317:1321-9:1326 .
- Angela Wasunna, "Towards Redirecting the Female Circumcision Debate: Legal, Ethical and Cultural Considerations" (2000) 5 *McGill J. Med.* 104 at 106
- Anika Rahman and Nahid Toubia, *Female Genital Mutilation: A Guide to Laws and Policies*
- Ayelet Shachar, *Multicultural Jurisdictions: Cultural Differences and Women's Rights* (Cambridge: Cambridge University Press, 2001) at 3.
- Bensley, G.A. and G.J. Boyle (2001) 'Physical, Sexual and Psychological Effects of Male Circumcision', in G.C. Denniston, F.M. Hodges and M.F. Milos (eds) *Understanding Circumcision*, pp. 214–15. New York: Plenum.
- Bhabha, Faisal, *Between Exclusion and Assimilation: Experimentalizing Multiculturalism*
- Bigelow J. *The joy of uncircumcising*. Aptos, CA: Hourglass Book Publishing, 1995: 15
- Boyle, G.J., R. Golman, J.S. Svoboda and E. Fernandez (2002) 'Male Circumcision', *Journal of Health Psychology* 7(3): 330.
- Brinton LA, Reeves WC, Brenes MM, et al. The male factor in the etiology of cervical cancer among sexually monogamous women. *Int J Cancer* 1989;44:199-203 .
- Caldwell JC, Orubuloye IO, Caldwell P. Male and female circumcision in Africa from a regional to a specific Nigerian examination. *Soc Sci Med* 1997;44:1181-93
- Carpenter, R.C. (2004) 'Some Other Conceptual Problems', *International Feminist Journal of Politics* 6(2): 308–13.
- Chambers, C. (2004) 'Are Breast Implants Better than Female Genital Mutilation?' *CRISPP* 7(3): 1–33.
- Clifford Bob, *the International Struggle for New Human Rights* (2009).
- Cohen, S.J.D. (2005) *Why Aren't Jewish Women Circumcised?* Los Angeles, CA: University of California Press.
- Cohen-Almagor, R. (1996) 'Female Circumcision and Murder for Family Honour among Minorities in Israel', in K. Schulze, M. Stokes and C. Campbell (eds) *Nationalism, Minorities and Diasporas*, pp. 171–187. London: I.B. Tauris.
- Cold, C.J. and J. Taylor (1999) 'The Prepuce', *British Journal of Urology International* 83(Supplementary 1): 34–44
- D. M. Weinstock "How can Collective Rights and Liberalism be Reconciled?", *Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship* (R. Baubôck & J. Rundell eds., Aldershot, 1998) 281, 300
- Darby, R. (2003) 'The Masturbation Taboo and the Rise of Routine Male Circumcision', *Journal of Social History* 36(3): 737–57.
- Donna J. Sullivan, *Women's Human Rights and the 1993 World Conference on Human Rights* (1994).
- Doriane Lambelet Coleman, "The Seattle Compromise: Multicultural Sensitivity and Americanization" (1998) 47 *Duke L.J.* 717 at 723.

- Dorkenoo, E. (1995) *Cutting the Rose*. London: Minority Rights Group. 6-34.
- Dowsett, G.W. and M. Couch (2007) 'Male Circumcision and HIV Prevention: is There Really Enough of the Right Kind of Evidence?' *Reproductive Health Matters* 15(29): 33–44.
- e.g. OHRC, Policy on FGM, *supra* note 84 at 5-6
- Fleiss, P.M. and F.M. Hodges (2002) *What your Doctor May Not Tell you about Circumcision*. New York: Warner, 114-15.
- G. Sher *Beyond Neutrality Perfectionism and Politics* (Cambridge, 1977), 12
- Gilman, S.L. (1999) 'Barbaric Rituals?' in J. Cohen, M. Howard and M.C. Nussbaum (eds) *Is Multiculturalism Bad for Women?*, pp 53–58. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Goldman, R. (1997) *Circumcision: The Hidden Trauma*. Boston, MA: Vanguard, 58-8.
- Goldman, R. (1998) *Questioning Circumcision: A Jewish Perspective*. Boston, MA: Vanguard: 5.
- Gollaher, D.L. (1994) 'From Ritual to Science', *Journal of Social History* 28(1): 17–19.
- Gollaher, D.L. (2000) *Circumcision*. New York: Basic, 93.
- Hoffman, L.A. (1996) *Covenant of Blood*. Chicago: Chicago University Press.
- J. Raz "National Self -Determination" *Ethics- in the Morality of Law and Politics* (Oxford, 1994), 132 .
- J. Raz, "Multiculturalism: A Liberal Prespective" *Ethics in the Public Domain: Essays in the Morality of Law and Politics* (Oxford, 1994), 170-178
- J. Raz, *The M o r a l i t y of freedom* (Oxford, 1986).
- Janet E. Lord and Michel Ashley Stien, "The Committee on the Rights of Persons with Disabilities", in *The United Nations and Human Rights: A critical Appraisals* (2008)
- Johnson, M. Male genital mutilation: Beyond the tolerable? *Ethnicities*, Vol 10(2):181–207
- Judd, R. (2003) 'Circumcision and Modern Jewish Life', in E.W. Mark (ed.) *The Covenant of Circumcision*, pp. 142–55. London: Brandeis University Press.
- Katz, M. (2001) 'The Compulsion to Circumcise is Constant: The Reasons Keep Changing', in G.C. Dennisten, F. Hodges and M. Milos (eds) *Understanding Circumcision*, pp. 55–59. New York: Plenum.
- Kymlicka, W. and R. Cohen-Almagor (2000) 'Ethnocultural Minorities in Liberal Democracies', in M. Baghramian and A. Ingram (eds) *Pluralism*, pp. 228–250. London: Routledge.
- Laumann EO, Masi CM, Zuckerman EW. Circumcision in the United States: prevalence, prophylactic effects, and sexual practice. *JAMA* 1997;277:1052-7:1057
- Lightfoot-Klein, H. (1989) *Prisoners of Ritual*. London: Harrington, 5-13.
- Lockhat, H. (2004) *Female Genital Mutilation*. Enfield: Middlesex University Press.
- M. Weber, "The Nation" *Nationalism* (J. Hutchinson & A. Smith eds., Oxford University Press, 1994), 21.

Maden C, Sherman KJ, Beckmann AM, et al. History of circumcision, medical conditions, and sexual activity and risk of penile cancer. *J Natl Cancer Inst* 1993;85:19-24 .

Maimonides, M. (1963) *The Guide of the Perplexed*. Chicago: Chicago University Press.

Mandla v. Dawell Lee (1983), All E.R. 1062

Martha Minow & Hazel Rose Markus, eds., *Engaging Cultural Differences: The Multicultural Challenge in Liberal Democracies* (New York: Russell Sage Foundation, 2002) 216 at 227-29

McGill Law Journal (2009), volume 54 , issue 1 , p. 45-90

Momoh C. Attitudes to female genital mutilation. *British Journal of Midwifery*. 2004; Vol 12. Iss 10. p.p 631-635 .

Momoh C. Attitudes to female genital mutilation. *British Journal of Midwifery*. 2004; Vol 12. Iss 10. p.p 631-635 .

Money J, Davison J. Adult penile circumcision: erotosexual and cosmetic sequelae. *J Sex Res* 1983;19:289-92:289 .

Montagu, A. (1974) *Coming into Being among the Australian Aborigines*. London: Routledge, 312.

N.L. Rosenblum "Introduction" *Liberalism and the Moral Life* (N.L. Rosenblum .ed., Cambridge, 1989) 1, 5

Niku SD, et al *Urol Clin North Am* 1995 Feb; .22(1):57-65

Nusbaum (eds.) *Is Multiculturalism Bad for Women?* (Princeton, 1999), 7-24 Ahmadu, F. (2001) 'Rites and Wrongs', in B. Shell-Duncan and Y. Hernlund (eds) *Female 'Circumcision' in Africa*, pp. 283–312. London: Lynn Rienner, 297,304.

Nussbaum, M.C. (1999) *Sex and Social Justice*. New York: Oxford University Press.

Nussbaum, M.C. (2000) 'Women and Cultural Universals', in M. Baghramian and A. Ingram (eds) *Pluralism: The Philosophy and Politics of Diversity*, pp. 212. London: Routledge

O'Farrell, N. and M. Egger (2000) 'Circumcision in Men and the Prevention of HIV Infection: A "Meta-analysis" Revisited', *International Journal of STD & AIDS* 11(3): 137–42.

Omayma Gutbi, *Preliminary Report on Female Genital Mutilation (FGM)* (Ontario Violence Against Women Prevention Section of the Ontario Women's Directorate, 10 April 1995)[unpublished.]

Richard A. Shweder, "'What About Female Genital Mutilation?' and Why Understanding Culture Matters in the First Place"

Richard A. Shweder, *Shouting at the Hebrews: Imperial Liberalism v Liberal Pluralism and the Practice of Male Circumcision*, *Law, Culture and the Humanities* 2009; 5; 247

Rogaia Mustafa Aabusharaf, *Female Circumcision: Multicultural Perspectives* (2006.)

Seyla Benhabib, *The Claims of Culture: Equality and Diversity in the Global Era* (Princeton: Princeton University Press, 2002

Somerville, M. (2000) *The Ethical Canary*. Montreal and Kingston: MacGill-Queen's University Press.

- Susan Moller-Okin, "Is Multiculturalism Bad for Women?" in Cohen, Howard and Susan Wolf, "Comment" in Charles Taylor, Multiculturalism and "The Politics of Recognition", ed. by Amy Gutman (Princeton: Princeton University Press, 1992)
- Tabory, E. and S. Erez (2003) 'Circumscribed Circumcision', in E.W. Mark (ed.) The Covenant of Circumcision, pp. 161–66. London: Brandeis University Press.
- Taddio A, Katz J, Ilersich AL, Koren G. Effect of neonatal circumcision on pain response during subsequent routine vaccination. *Lancet* 1997;349:599-603:602.
- Tamir yael, Hands Off Clitoridectomy: What Our Revulsion Reveals About Ourselves" *Boston Review* XX 1:3 (Summer 1996) 21
- Taylor JR, Lockwood AP, Taylor AJ. The prepuce: specialized mucosa of the penis and its loss to circumcision. *British Journal of Urology* 1996;77:291-5:294
- Terris M, Wilson F, Nelson JH. Relation of circumcision to cancer of the cervix. *Am J Obstet Gynecol* 1973;117:1056-66 .
- The Criminal Code, R.S.C. 1985, c. C-46, as am. by S.C. 1997, c. 16, s. 5.
- Van Howe, R.S., J.S. Svoboda, J.G. Dwyer and C.P. Price (1999) 'Involuntary Circumcision', *British Journal of Urology International* 83(Supplementary 1): 63–73.
- W. Kymlicka, *Multicultural Citizenship – a Liberal Theory of Minority Rights* (Clarendon Press, Oxford, 1995), 1
- W.A. Galston, *Liberal Purposes – Goods, Virtues and Diversity in the Liberal State* (New York, 1991).
- Walker, A. and P. Parmar (1996) *Warrior Marks*. London: Harcourt Brace.
- Warren, J. (1995) 'Circumcision', *Lancet* 345: 927.
- Wechterman, E. (2003) 'A Plea for Inclusion', in E.W. Mark (ed.) *The Covenant of Circumcision*, pp. 188–93. London: Brandeis University Press.
- Will Kymlicka, *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights* (Oxford: Clarendon Press, 1995) at 94 [emphasis omitted].
- Winter, B., D. Thompson and S. Jeffreys (2002) 'The un Approach to Harmful Traditional Practices', *International Feminist Journal of Politics* 4(1): 72–94.
- WOMANKIND Worldwide, *Female Genital Mutilation religious and legal perspectives* (2006).
- World Health Organization, *Eliminating female genital mutilation: an interagency statement - OHCHR, UNAIDS, UNDP, UNECA, UNESCO, UNFPA, UNHCR, UNICEF, UNIFEM, WHO, 2008*
- Y. Tamir, *Liberal Nationalism* (Princeton, 1993), 88.

אתרי אינטרנט בשפה העברית:

ד"ר אבשלום זוסמן-דיסקין, "כל מה שלא רציתם לדעת על ברית-מילה, וממילא לא היה לכם את מי לשאול" <http://www.leida.co.il/page.asp?id=20019>

היה קשה. עדיין קשה - סיפורה של Mise על הברית של בנה בארי (באופן טבעי, 2.4.2006)
http://www.gonnen.org/mise_on_brit.htm#mise
הרב ד"ר מרדכי הלפרין, "מציצה ורחיצה בחמין לאחר ברית מילה: משמעות רפואית, משפטית והלכתית של פתרון התעלומה", (תשס"א) <http://www.daat.ac.il/daat/kitveyet/shana/brite-2.htm>
מדינה גניפר, המאבק למען איסור ברית מילה צובר תאוצה בארה"ב, ניו יורק טיימס, 07/06/2011
<http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1230511.html>
עורלה לגויים, גלובס 19/07/2005. <http://www.globes.co.il/news/article.aspx?did=935736>
ערוץ 7, בוטל החוק נגד ברית מילה בסן פרנסיסקו, 29/07/2011
<http://www.inn.co.il/News/News.aspx/223581>
פולצ'ק גלית, מילה: ברית או הפרה, עבודת סמינריון בנושא: זכויות אדם במשפט הביני"ל, המכללה האקדמית למשפטים בר"ג, מרצה: פרופ' דוד קרצ'מר, 2002
http://www.gonnen.org/HumanRights.htm#_edn7

אתרי אינטרנט בשפה האנגלית:

Disability Rights Promotion, <http://www.yorku.ca/drpi/index.html> (2008.)

Lightfoot-Klein H (1994) 'Erroneous Belief Systems Underlying Female GM in Sub-Saharan Africa and Male Neonatal Circumcision in the United States', paper presented at the 3rd International Symposium on Circumcision, 22–25 May, Washington, DC [<http://www.nocirc.org/symposia/third/hanny3.html>].

Maria Kontoyannis and , Christos Katsetos, Female genital mutilation, WWW.HSJ.GR – HEALTH SCIENCE JOURNAL, VOLUME 4, ISSUE 1 (2010), pp:31-36, E-ISSN:1791-809X

Ontario Human Rights Commission, Policy on Female Genital Mutilation (FGM) (Toronto: OHRC, 2000) at 11, online: Ontario Human Rights Commission <<http://www.ohrc.on.ca/en/resources/Policies/PolicyFGM2/pdf>> [OHRC, Policy on FGM];

UNHCR, Female Genital Mutilation (FGM), <http://www.unhcr.org/refworld/docid/48776e342.html>, (2010.)

World Health Organization (WHO) (2008) www.who.int/mediacentre/factsheets/fs241/en Female genital mutilation.